

Lasten haastattelujen luotettavuuden arviointi

Susanna Svahn

11/2022

TIIVISTELMÄ

Susanna Svahn: Lasten haastattelujen luotettavuuden arviointi

Opinnäytetyön muoto: Tutkimuksellinen opinnäytetyö

Julkisuusaste: Julkinen

Ohjaajat: Jari Hyyti & Tiina Väkiparta

Tutkinto: Poliisi (AMK)

Tämä opinnäytetyö on tarkoitettu erityisesti poliiseille sekä kaikille lapsirikostutkinnasta kiinnostuneille. Työn tarkoituksena on jakaa tietoa lapsen kuulemisen erityispiirteistä sekä lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköissä työskentelevien asiantuntijoiden sekä poliisin välisestä yhteistyöstä.

Työ on jaettu kahteen osaan, teoria- ja haastatteluosioon. Teoriaosuudessa kerrotaan muun muassa siitä, mikä on oikeuspsykologinen haastattelu sekä miten lasten haastattelut ja kuulustelut tulee toteuttaa. Työssä kerrotaan lyhyesti myös siitä, mitä erityispiirteitä esitutkintaan liittyy, kun asianomistajana tai todistajana on alle 18-vuotias lapsi. Haastatteluosio perustuu kolmen Tampereen yliopistollisen sairaalan eli Taysin lastenpsykiatrian klinikan, lasten oikeuspsykiatrian yksikössä työskentelevän psykologin haastatteluihin. Haastatteluilla selvitettiin muun muassa millä keinoin lasten haastatteluiden ja kuulusteluiden luotettavuutta arvioidaan alan asiantuntijoiden toimesta sekä millaiset seikat vaikuttavat lapsen kertoman luotettavuuteen.

Opinnäytetyön tietoperustana on käytetty oikeuslähteitä, Poliisihallituksen laatimaa ohjetta *Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa*, monipuolisesti aiheeseen liittyvää kirjallisuutta ja muita lähteitä sekä haastatteluja.

Sivumäärä: 50 + 2 liitesivua

Tarkastuskuukausi ja vuosi: 11/2022

Avainsanat: Avoimet kysymykset, Barnahus-hanke, esitutkinta, hypoteesiajattelu, johdattelu, kehityspsykologia, kuulusteluympäristö, kysymystyytit, lapsirikostutkinta, lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköt, luotettavuuden arviointi, muisti, NICHD-haastattelurunko, oikeuspsykologia, oikeuspsykologinen haastattelu, The Kevin case, valehtelu, viranomaisyhteistyö.

SISÄLLYS

1 Johdanto.....	1
1.1 Tavoitteet	2
1.2 Aiheen rajaus	3
1.3 Tutkimusmenetelmät ja toteutus	3
2 Lapsi rikosprosessissa.....	4
2.1 Lapsiin kohdistuva rikollisuus	4
2.2 Lapsi esitutkinnassa	6
2.2.1 Lainsäädäntö ja kirjallisuus	7
2.2.2 The Kevin case	8
2.3 Lapsen kohtaaminen poliisityössä - ensipartio.....	10
2.4 Yhteistyö eri viranomaisten kanssa	12
2.4.1 Lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköt.....	13
2.4.2 Barnahus-hanke.....	16
3 Lasten kuulustelut ja haastattelut.....	16
3.1 Kehityspsykologia.....	17
3.2 Kuulustelu- ja haastattelutilanne	17
3.2.1 Ympäristö.....	19
3.2.2 Muisti	19
3.3 Lapsen kuuleminen	20
3.3.1 Hypoteesiajattelu	21
3.3.2 NICHD-haastattelurunko	22
3.3.3 Kysymystyypit	23
3.3.4 Johdattelu	25
3.4 Valehtelu	26
3.4.1 Mitä valehtelu on?.....	26
3.4.2 Valehtelun tunnistaminen.....	27
3.4.3 Miten tunnistaa valehteleva lapsi?	29
4 Haastatteluosio	30
4.1 Tutkimustulokset	30
4.1.1 Taustakysymykset	30
4.1.2 Lisäkysymykset.....	30
4.1.3 Tutkimuskysymykset.....	32
4.2 Psykologien terveiset lapsirikostutkinnasta kiinnostuneille	41
5 Johtopäätökset	42
6 Yhteenveto	44
Lähteet	47
Liite 1	51
Liite 2.....	52

1 JOHDANTO

Tunnettu The Kevin case 1990-luvun lopun Ruotsista innoitti minua perehtymään aiheeseen lapsi rikosprosessissa. Muistan katsoneeni tapauksesta julkaistun kolmiosaisen dokumentin The Kevin Case vuonna 2017. Dokumentti herätti voimakkaita tunteita ja mielenkiintoni aihetta kohtaan heräsi jo tuolloin. Tapausta on kutsuttu Ruotsin tunnetuimmaksi oikeusmurhaksi, jossa 5- ja 7-vuotiaat veljekset todettiin 4-vuotiaan kaverinsa murhaajiksi. Veljekset todistettiin syyttömiksi 20 vuotta myöhemmin. Lisäksi psykologia ja ihmisen käyttäytyminen on kiinnostanut minua aina. Aiheena lapsirikostutkinta on ajankohtainen ikävä kyllä myös tilastojen valossa. Tilastot osoittavat, että lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset ovat kasvussa. Tämän seurauksena lapsirikostutkintaan erikoistuvia asiantuntijoita tarvitaan jatkossa yhä enemmän.

Yksi poliisin haastavimmista tutkintamuodoista on lapsirikostutkinta. Lapsirikostutkinta kuuluu poliisin vaatimaan tutkintaan. Poliisi ei tee työtä yksin. Yksi tärkeimmistä yhteistyökumppaneista on lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian/-psykologian yksiköt ympäri Suomea. Yhteistyötä on tehty vuodesta 2004 saakka (Julin 2018, 17). Olen keskittynyt tässä opinnäytetyössä pääsääntöisesti alle kouluikäisiin lapsiin, jotka ovat epäillyssä rikosasiassa asianomistajan tai todistajan roolissa. Alle 7-vuotiaiden lasten oikeuspsykologinen haastattelu toteutetaan lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköiden toimesta virka-apuna. Kun taas 7–17-vuotiaat normaalisti kehittyneet lapset ja nuoret kuulustellaan lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen saaneiden poliisien toimesta. Osa lasten haastatteluita suorittavista psykologeista on oikeuspsykologian erikoistumiskoulutuksen käyneitä oikeuspsykologeja. Tässä työssä käytän yleisnimitystä psykologi kaikista psykologeista/oikeuspsykologeista puhuessani lasten haastatteluja suorittavista lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian/-psykologian yksiköiden asiantuntijoista. (Suomen Psykologiliitto ry, luettu 28.5.2021.)

Mutta mitä tarkoittaa lapsen haastattelu lapsirikostutkinnassa? Termeinä kuuleminen, kuulustelu ja haastattelu voivat aiheuttaa hämmennystä. Lainsäädännöllisesti kaikissa kolmessa tapauksessa on kuitenkin kyse lapsen kuulustelemisesta. Tässä työssä viitataan kuulusteluihin ja haastatteluihin samoin kuin Poliisihallitus on erottanut termit toisistaan. Poliisihallituksen 23.12.2019 julkaisemassa ohjeessa *Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa* kuulustelu ja haastattelu erotetaan siten, että kuulustelulla tarkoitetaan poliisin suorittamaa lapsen kertomuksen taltioimista, kun taas haastattelulla tarkoitetaan tutkinnanjohtajan pyytämää lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian/-psykologian yksikön asiantuntijan, yleensä psykologin suorittamaa lapsen kertomuksen taltioimista, oikeuspsykologista haastattelua. Molemmissa tapauksissa on kyse lapsen kuulustelemisesta. Lapsen kuuleminen voi siis olla videoitu lapsirikostutkijan suorittama lapsen kuulustelu tai asiantuntijan, pääsääntöisesti psykologin suorittama haastattelu.

Tässä työssä puhuessani haastattelusta, viitataan lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksikössä työskentelevän, pääsääntöisesti psykologin suorittamaan kuulusteluun. (POL-2019-34669, 28.) Esitutkintaviranomainen on ainoa taho, joka voi kuulustella. Kaikki muut haastattelevat, kuten esimerkiksi psykologit. Käytännössä tuo tilaisuus, jossa lasta kuullaan rikosasiassa, ei juurikaan eroa oli kyseessä sitten haastattelu tai kuulustelu. Molemmissa on sama runko ja periaatteet. Tässä opinnäytetyössä käytän rinnakkain käsitteitä kuulustelu ja haastattelu.

Perehdyn opinnäytetyössäni siihen, millä keinoin lasten haastattelujen luotettavuutta voidaan arvioida. Olen jakanut työni teoria- sekä haastatteluosioon. Kappaleet ”Lapsi rikosprosessissa” sekä ”Lasten kuulustelut ja haastattelut” pitävät sisällään teoriaa, joissa kerron muun muassa tilastotietoa lapsiin ja nuoriin kohdistuvista rikoksista sekä mitä asioita tulee ottaa huomioon, kun esitutkinnassa on mukana lapsi sekä miten lapsi ylipäättään tulisi kohdata poliisityössä. Kerron lyhyesti myös asiaan liittyvästä lainsäädännöstä sekä eri viranomaisten välisestä yhteistyöstä. Haastatteluosio pohjautuu kahteen haastatteluun. Haastateltavina toimivat Tampereen yliopistollisen sairaalan eli Taysin lastenpsykiatrian klinikan, lasten oikeuspsykiatrian yksikön kolme psykologia.

Haastatteluosiossa vastaan tutkimuskysymyksiin, jotka ovat: Miten (oikeuspsykologisen) haastattelun luotettavuutta arvioidaan? Mitkä seikat vaikuttavat lapsen kertoman luotettavuuteen? Miten luotettavuuteen vaikuttavat esimerkiksi eri kysymystyypit tai se, että lasta kuullaan useamman kerran? Miten vanhempien läsnäolo haastattelutilanteessa vaikuttaa lapsen kertomaan tapahtumista? Millaista koulutusta ja (palautetta) työnohjausta haastattelija tarvitsee, jotta hän suoriutuisi haastattelusta mahdollisimman hyvin? Eli mitä hänen tulee tietää sekä osata? Käydäänkö esimerkiksi haastattelunauhoitteita läpi oppimismielessä?

1.1 Tavoitteet

Tavoitteenani oli rakentaa poliiseille ja mahdollisille tuleville lasten kuulemisiin erikoistuville rikostutkijoille sekä kaikille asiasta kiinnostuneille tietopaketti siitä, mikä on oikeuspsykologinen haastattelu ja miten se käytännössä toteutetaan sekä miten lasten kertoman luotettavuutta voidaan arvioida. Pidin tärkeänä kertoa työssäni lyhyesti myös siitä, mitä erityispiirteitä esitutkintaan liittyy, kun asianomistajana tai todistajana on alle 18-vuotias lapsi.

Pyrin työssäni avaamaan sitä, miten lasten haastattelut ja kuulustelut tulee toteuttaa ja millaista yhteistyötä poliisi ja asiantuntijat lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköistä tekevät. Teemahaastattelulla pyrin selvittämään millä keinoin lasten haastatteluiden luotettavuutta arvioidaan alan asiantuntijoiden toimesta ja millaiset asiat haastattelutilanteeseen voivat vaikuttaa. Pohdin myös sitä, miten ja mistä epäily lapsen kertoman luotettavuudesta on saattanut herätä ja kenelle sekä onko jokin tietty kaava, mikä asiassa on havaittavissa.

Vaikka arvioinnin luotettavuudesta tekevät alan asiantuntijat, pääsääntöisesti psykologit lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköistä, pidän erittäin tärkeänä, että myös poliisit ymmärtävät ainakin pääpiirteittäin, miten arvioita toteutetaan sekä mitkä asiat vaikuttavat lapsen kuulemistilanteeseen. Monissa lapsirikostapauksissa lapsen ensikohtaaminen poliisin kanssa tapahtuu niin sanotusti kentällä, joten myös ensipartiolla on todella suuri ja tärkeä rooli tulevan tutkinnan onnistumisen kannalta. Onkin äärettömän tärkeää, että myös niin kutsutuilla kenttäpoliiseilla on valmiudet suorittaa alustava lapsen puhuttaminen ammattitaitoisesti. Toivon, että tämä työ lisää tietoutta ja herättää ajatuksia niin kenttätööhön, kuin myös lapsirikostutkintaan tähtäävissä poliiseissa.

1.2 Aiheen rajaus

Tässä opinnäytetyössä tarkoitus oli selvittää lasten kertoman luotettavuuteen vaikuttavia seikkoja. Olen keskittynyt tässä opinnäytetyössä pääsääntöisesti alle kouluikäisiin lapsiin, jotka ovat epäillyssä rikosasiassa asianomistajan tai todistajan roolissa. Aiheen ulkopuolelle jätin kokonaan rikollisesta teosta epäillyt lapset siitä syystä, että heillä ei ole totuudessapysymisvelvollisuutta. Heidän ei siis tarvitse edistää oman rikoksensa tai rikollisen tekonsa selvittämistä.

Rajasin työni alle kouluikäisiin siitä syystä, että alle kouluikäisten lasten oikeuspsykologinen haastattelu toteutetaan lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköiden toimesta virka-apuna, kun taas lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen saaneet poliisit kuulustelevat 7–17-vuotiaat normaalisti kehittyneet lapset ja nuoret.

1.3 Tutkimusmenetelmät ja toteutus

Toteutin työni kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena. Haastattelin kolmea psykologia Tampereen yliopistollisen sairaalan eli Taysin lastenpsykiatrian klinikan, lasten oikeuspsykiatrian yksiköstä. Haastateltavat tekevät muun muassa poliisin esitutkintaan liittyviä lasten ja nuorten oikeuspsykologisia haastatteluita, konsultaatiota poliisille, lausuntoja tarpeen mukaan muun muassa lasten kertomusten luotettavuudesta sekä haastateltavuudesta (Haastattelut - taustakysymysvastaukset).

Tutkimusmenetelmäksi valitsin kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän, mielestäni se sopi parhaiten aiheeseeni. Kvalitatiivisella eli laadullisella tutkimuksella uskoin saavani syvällistä tietoa tutkittavasta aiheesta. Toteutin haastattelun puolistrukturoituna haastatteluna eli teemahaastatteluna ja lähetin kysymykset etukäteen haastateltaville. Koin, että lähettämällä kysymykset etukäteen, saan haastattelutilanteista mahdollisimman paljon tietoa, koska näin haastateltavilla on mahdollisuus etukäteen pohtia kysymyksiin vastauksia. Haastatteluita pidettiin aikataulusyistä kaksi, toinen toteutettiin kahdelle haastateltavalle paikan päällä Taysin lastenpsykiatrian klinikan, lasten oikeuspsykiatrian yksikössä ja toinen toteutettiin etäyhteydellä Teams-puheluna. Teemahaastattelulla uskoin

saavani vapaata keskustelua myös tutkimuskysymysten ulkopuolelta ja näin myös kävi. Haastattelutilanteessa keskustelu oli vapaata ja sain todella paljon arvokasta sisältöä työhöni.

2 LAPSI RIKOSPROSESSISSA

Tässä kappaleessa kerron lyhyesti tilastotietoa lapsiin ja nuoriin kohdistuvista rikoksista, lapsen asemasta esitutkinnassa ja erityispiirteistä, jotka tulee huomioida, kun asianomistajana tai todistajana toimii alle 18-vuotias lapsi. Kerron lyhyesti myös asiaan liittyvästä lainsäädännöstä sekä eri viranomaisten välisestä yhteistyöstä.

2.1 Lapsiin kohdistuva rikollisuus

Lapset joutuvat uhreiksi hyvin erilaisiin rikoksiin aina lievistä pahoinpitelyistä seksuaali- ja väkivaltarikoksiin. Mediaa seuraamalla asiasta saa helposti vääristyneen kuvan, koska näkyvyyttä sekä keskustelua herättävät yleisesti vain kaikista vakavimmat tekemuodot. (Liukkonen 2019.) Lapsiin kohdistunut väkivalta on moninaista, niin henkistä kuin fyysistäkin. Fyysinen väkivalta voi olla esimerkiksi lyömistä, potkimista, ravistelua, kuritusväkivaltaa vanhempien toimesta ja kemiallista väkivaltaa, kuten esimerkiksi liiallista lääkkeiden syöttämistä tai alkoholin antamista. Henkinen väkivalta voi olla esimerkiksi haukkumista, murjottamista ja lyömisellä uhkaamista. Niin henkisellä kuin myös fyysisellä pahoinpitelyllä on haitallinen vaikutus lapsen psyykkiselle ja tunne-elämän kehitykselle. (Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2022a.) Puhuttaessa väkivallasta voi se olla myös vajavaista huolenpitoa, esimerkiksi ravitsemuksen laiminlyöntiä. Usein tekijänä on lapsen läheinen. Harvinaista on, että tekijä on lapselle täysin tuntematon aikuinen. Myös lapsiin kohdistettujen seksuaalirikosten kirjo on laaja, sitä voi olla esimerkiksi seksuaalisten tekojen ehdottelu, sukuelinten kuvien lähettäminen, koskettelu tai pakottaminen yhdyntään. Tutkimusten mukaan lapsista vain neljäsosa kertoo kokemastaan seksuaaliteosta aikuiselle. (Kaunisto ym. 2021, 83–84.)

Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset ovat aiheena ikävä kyllä ajankohtainen myös numeroiden valossa. Tilastokeskuksen tutkimuksista käy ilmi, että poliisin tietoon tulleet lapsen seksuaaliset hyväksikäyttötapausten osuudet ovat lisääntyneet viime vuosikymmeninä Suomessa. Poliisin, tullin sekä rajavartiolaitoksen tietoon tulleita tapauksia oli esimerkiksi vuonna 2010 1102 kappaletta, vuonna 2015 1225 kpl, vuonna 2018 1373 kpl, vuonna 2019 1709 kpl ja vuonna 2020 1770 kpl ja vuonna 2021 jo 2055 kpl (ennakkotieto). Todella huolestuttavaa on se, että luku on lähes tuplaantunut kymmenessä vuodessa. (Tilastokeskus, 19.1.2022.) Vuoden 2022 tammi-maaliskuussa poliisin tietoon tulleet lapsen seksuaaliset hyväksikäytöt lisääntyivät 72,8 % vuoden 2021 ensimmäiseen neljännekseen verrattuna. Kasvuun vaikuttaa osaltaan muutama usean rikoksen tekosarja. (Tilastokeskus, 29.4.2022.) Tästä ajankohtaisena esimerkkinä Aamulehden 26.7.2022 julkaisema uutinen ”*Pirkanmaalaismiestä epäillään kymmenistä alaikäisiin kohdistuneista seksuaalirikoksista Kangasalla* –

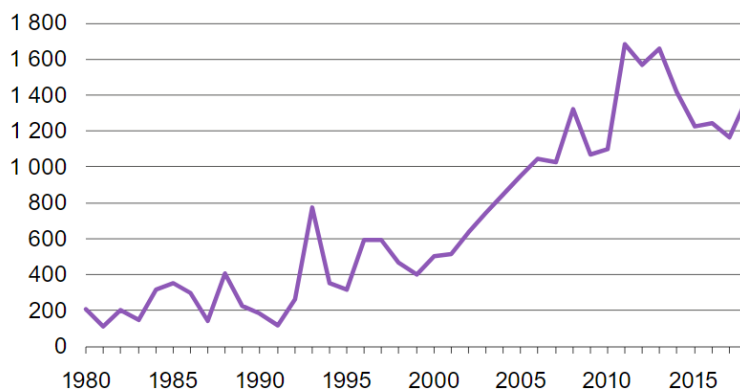
Uutta tietoa poikkeuksellisen laajoista rikossarjoista”. Jutussa kerrotaan, että vuoden 2022 tammi-kesäkuun aikana alaikäisiin kohdistuneita seksuaalirikoksia kirjattiin Pirkanmaalla enemmän kuin koko 2020 vuonna ja lähes yhtä paljon kuin vuonna 2021. (Kannisto, 2022.)

Lukuihin vaikuttaa hieman myös seuraavat seikat ja siksi onkin hyvä tarkastella kokonaiskuvaa eikä vain yhden vuoden lukuja. Selvää kuitenkin on, että luvut ovat hälyttäviä;

- Rikos- ja pakkokeino-tilastot kuvaavat viranomaisten tietoon tulleita epäiltyjä rikoksia, eli kirjattujen rikosilmoitusten määrää, eivätkä todennettuja rikoksia, joista tekijä olisi saanut tuomion. Aivan kaikkia tapauksia ei siis välttämättä todellisuudessa ole tapahtunut. Tämän lisäksi kansalaisten ilmoitusherkkyys on myös lisääntynyt vuosien saatossa.
- Ilmoitukset tilastoidaan ilmoitusvuoden, eikä tapahtumavuoden mukaan. Esimerkiksi vuonna 2015 viranomaisten tietoon on voinut tulla myös sellaisia rikosepäilyjä, jotka ovat tapahtuneet jopa vuosia aiemmin.

Lisäksi on syytä pitää mielessä, että erityisesti lapsiin kohdistuneissa rikoksissa, ilmoittamatta jäävien rikosten osuus on myös huomattava (Kuoppamäki ym. 2011.) Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset ovat viime vuosina muuttaneet muotoaan, nykyään seksuaalirikoksia tapahtuu enenevässä määrin verkossa tai sen avulla. Lapsia on aiempaa helpompaa lähestyä erilaisilla verkkoalustoilla epämääräisin tarkoituksin. (Poliisi, luettu 11.1.2022.)

KUVIO 1. LAPSEN SEKSUAALISESTA HYVÄKSIKÄYTÖSTÄ KIRJATTUJEN RIKOSILMOITUSTEN MÄÄRÄ 1980–2018

Kuva 1 Lähde: Tilastokeskus, Rikos- ja pakkokeino-tilasto. (Ellonen ym. 2019.)

Selvää on, että lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten lisääntyminen tarkoittaa myös sitä, että lapsirikostutkintaan erikoistuneita poliiseja sekä myös lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköiden asiantuntijoita tarvitaan tulevaisuudessa yhä enemmän.

2.2 Lapsi esitutkinnassa

Tässä kappaleessa kerron lyhyesti mitä erityispiirteitä esitutkinnassa tulee huomioida, kun asianomistajana tai todistajana toimii alle 18-vuotias lapsi. Käyn läpi myös asiaan liittyvää lainsäädäntöä pääpiirteittäin. Tapaukset, joissa lasta kuullaan esitutkinnassa, ovat yleisimmin sellaisia, joissa epäillään lapsen joutuneen pahoinpitelyn tai seksuaalirikoksen uhriksi. Monesti teosta epäillään lapsen hyvin tuntemaa aikuista. Tämä asettaa tutkinnalle myös omat haasteensa.

Lapsen etu muodostuu oikeuksista, jotka on määritelty YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa. Lapsen edun tarkoituksena on varmistaa, että lapsen oikeudet toteutuu sekä lapsen kokonaisvaltainen kehitys. (Iivonen 2016.) Lapsen edun toteutuminen poliisitoiminnassa tarkoittaa siis ennen kaikkea sitä, että lapseen liittyvässä rikostutkinnassa asiat tulee ratkaista lapsen edun mukaisesti ja pakkokeinolaissa 1 luvun 4 §:ssä (22.7.2011/806) säädettyä hienotunteisuusperiaatetta tulee korostaa entistä enemmän, eli tutkinnassa tulee välttää aiheettoman huomion herättämistä ja toiminnan tulee muutenkin olla hienotunteista.

Esitutkintalain 4 luvun 7 § (22.7.2011/805) tiivistää lapsen kohtelun esitutkinnassa seuraavasti:

Alle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Alle 18-vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille. Esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18-vuotiaaseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.

Lapsirikostutkinnan erityispiirteiksi voidaan nostaa työparityöskentely. Lapsirikostutkintaa ohjeistetaan tekemään tiiminä tai parityöskentelynä. (POL-2019-34669, 29.) Syitä on monia kuten esimerkiksi esitutkinnan laatu, juttukohtainen työ määrä, työssä jaksaminen sekä ammattitaitoa edistävä ja ylläpitävä jatkuvan vertaispalautteen saaminen. (Kaunisto ym. 2021, 105.) Työ on läpinäkyvää ja tutkijan tuleekin kestää oman työnsä arviointia. Esitutkinnassa välttämätöntä on viranomaisyhteistyö ja moniammatillisuus. (Väkiparta 2021, 9.) Usein epäillyissä lapsirikostapauksissa on vain vähän muuta näyttöä, joten lapsen kuulusteluilla on erittäin suuri merkitys tutkinnan onnistumisen kannalta. Lapsirikostutkinta onkin erittäin haastavaa, sitä pidetään poliisin yhtenä haastavimmista tutkintamuodoista.

Pääsääntönä voidaan todeta, että poliisit kuulustelevat itse 7–17-vuotiaat normaalisti kehittyneet lapset ja nuoret. Tällöin kuulustelut pyritään aina suorittamaan lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen saaneiden poliisien toimesta. Virka-apua pyydetään yliopistollisten sairaaloiden lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköistä silloin, kun kyseessä on alle kouluikäisen tai kehityshäiriöisen tai muutoin erityisosaamista vaativan lapsen tai nuoren kuulustelu. Tähän asiaan palaan tarkemmin kohdassa 2.4. (Lehtinen & Rossi 2022, 78.)

Laki ei kiellä vanhemman läsnäoloa kuulustelutilanteessa, mutta käytännössä vanhemmat ovat mukana äärimmäisen harvoin. Kuulusteluilmapiiri on tärkeä luoda sellaiseksi, että lapsen on helppo puhua vapaasti. Tutkimukset osoittavat, että lapset kertovat asioista enemmän kuulustelussa, jossa ovat kaksin kuulustelijan kanssa. Yleensä myös vanhemmat ymmärtävät tilanteen ja suostuvat jättämään odotustilaan, koska hekin toivovat lapselleen onnistunutta kuulustelua (Kaunisto ym. 2021, 100.) Poikkeustilanteissa lasta voidaan kuulustella perheenjäsenen tai muun tukihenkilön läsnä ollessa. Mahdolliselle läsnä olevalle on tärkeää korostaa sitä, että tarkoitus on saada vain ja ainoastaan lapsen oma kertomus. (Korkman 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 471.) Vanhemmilla on oikeus katsoa kuulustelutallenteet jälkikäteen.

Kuten kaikissa kuulustelutilanteissa, myös lapsen kuulemisessa on erittäin tärkeää, että kuulustelijana toimiva poliisi kuten myös lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksikön asiantuntijat ovat kykeneväisiä mukautumaan tilanteeseen ja olemaan avoimia ja valppaita. Jotta hyvä kontakti voidaan saavuttaa lapseen, tulee kuulustelijan huomioida ja ymmärtää kuultavana olevan lapsen käytöstä ja siten muovata omaa käytöstään tilanteeseen sopivaksi. Kuulusteltaessa traumatisoitunutta lasta, on tärkeää ymmärtää, miten traumaattinen kokemus voi vaikuttaa lapseen ja tämän käytökseen (Broberg ym. 2005, 204). Myös poliisin työssä on tärkeää ymmärtää ihmisen käyttäytymistä ja psykologiaa.

Lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnassa tärkeässä asemassa ovat laadukkaan esitutkinnan tukeminen, lapsen edun huomioiminen sekä sensitiivinen työote. Puutteellisesti hoidettu tutkinta saattaa huonontaa lapsiuhrin tilannetta entisestään. Viive lapsirikostutkinnassa on edelleen haaste, tätä voitaisiin parantaa yhteistyön tehostamisella entisestään sekä resurssien lisäämisellä. (Pesonen-Smith 2022, 15.)

2.2.1 Lainsäädäntö ja kirjallisuus

Lapsen asemasta rikosasioissa säädetään useissa laeissa. Tässä työssä nostan esiin vain muutamia pääkohdan lainsäädännöstä lapsirikostutkintaan liittyen. Asianomistajana eli rikoksen uhrina lapsella on samat oikeudet ja velvollisuudet kuin muillakin asianomistajilla (Terveystieteiden tutkimuskeskus, 2021). Hänellä on muun muassa negatiivinen totuusvelvollisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että jos päättää puhua, tulee puhua totta. Myös todistajana rikosasiassa lapsella on vastaavat oikeudet ja velvollisuudet kuin muillakin todistajilla. Todistajan asemassa lapsella, kuten muillakin, on niin sanottu positiivinen totuusvelvollisuus. Tämä taas tarkoittaa sitä, että todistajan tulee kertoa kaikki mitä asiasta tietää oma-aloitteisesti ja totuudenmukaisesti. Pienelle lapselle oikeuksien ja velvollisuuksien kertominen saattaa olla hankalaa. Näiden asioiden läpikäyminen siten, että lapsi ne tosiasiallisesti ymmärtää, on kuitenkin todella tärkeää myös asian näyttöarvon näkökulmasta. (Kaunisto ym. 2021, 90.)

Kuulustelutilaisuuden tallentamisesta todisteena käyttämistä varten säädetään esitutkintalain 9 luvun 4 §:ssä seuraavasti:

Asianomistajan ja todistajan kuulustelu on tallennettava ääni- ja kuvatallenteeseen, jos kuulustelukertomusta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä eikä kuulusteltavaa tämän nuoren iän tai henkisen toiminnan häiriintyneisyyden vuoksi todennäköisesti voida kuulla henkilökohtaisesti aiheuttamatta haittaa kuulusteltavalle. Kuulustelussa on otettava huomioon kuulusteltavan kehitystason asettamat erityisvaatimukset kuulustelumenetelmille, kuulusteluun osallistuvien henkilöiden määrälle ja muille kuulusteluolosuhteille. Tallentamisesta on ennen aloittamista ilmoitettava kuulusteltavalle. Tutkinnanjohtaja voi päättää, että muukin kuin esitutkintaviranomainen voi kuulustelijan valvonnassa esittää kysymyksiä kuulusteltavalle.

Lapsen kuulustelu tallennetaan kuva- tai äänitallenteena, koska alle 15-vuotiasta lasta ei pääsääntöisesti kuulla enää varsinaisessa oikeudenkäynnissä. Kun kyseessä on alle 15-vuotiaaseen kohdistunut väkivalta- tai seksuaalirikos, tulisi kuulustelut aina videoida (Lahtinen 2017.) Tallentamalla lapsen kuulustelu, saadaan paras mahdollinen tieto lapsen kertomasta kuulustelussa. Tämän lisäksi kuulusteluolosuhteet ja kuulustelumenetelmät on helppo todeta jälkikäteen riidattomasti. (Rikosprosessi lapseen kohdistuneen väkivallan epäilyssä, luettu 6.1.2022.) Videointi helpottaa myös kuulustelijaa. Kun kuulustelu videoidaan, vapauttaa se myös kuulustelijan keskittymään enemmän vuorovaikutuksen rakentamiseen, aktiiviseen kuunteluun sekä kertomuksen arviointiin. Tallentamiseen on myös helppo palata tutkinnan edetessä. (Kaunisto ym. 2021, 21.)

Kun lapsen kuulustelu on tallennettu kuva- tai äänitallenteena, paranee lapsen oikeusturva huomattavasti. Jälkikäteen on turha spekuloida, mitä lapsi on todellisuudessa kuulustelussa kertonut, jos kuulustelu on nauhoitettu. Tunnetussa The Kevin Case -tapauksessa oltaisiin hyvin todennäköisesti vältytty kahden lapsen ja heidän perheensä lähes 20 vuotta kestäneeltä piinalta, jos viimeinen ja ratkaiseva kuulustelu olisi nauhoitettu. Näin ei kuitenkaan toimittu ja tapauksesta muodostui yksi Ruotsin tunnetuimmista oikeusskandaaleista.

2.2.2 The Kevin case

1990-luvun lopun Ruotsissa sattunut tapaus innoitti minua aiheeseen lapsi rikosprosessissa. Siksi haluan kertoa lyhyesti, mistä The Kevin case -tapauksessa oli kyse. Tapauksesta on kirjoitettu kirja *Kevinin kuolema – Kuinka Ruotsin tunnetuin oikeusskandaali tuhosi yhden perheen elämän* sekä tehty kolmiosainen tv-dokumentti *The Kevin Case* (Slätt, 2021). Tämä kappale on kirjoitettu kirjan ja dokumentin pohjalta.

The Kevin casena tunnetuksi tullut tapaus sai alkunsa, kun neljävuotias Kevin Hjalmarsson löydettiin kuolleena ruotsalaisen Arvikan kunnan Dottevikin asuinalueen pienen lammen rannalta 16.8.1998. Poliisitutkinta kesti vain vajaa kolme kuukautta. Käsittämättömien tapahtumien päätteeksi murhaan syyllisiksi todettiin Kevinin paras ystävä 5-vuotias Robin ja tämän 7-vuotias vel-

jensä Christian. Vajaa kolme kuukautta kestäneen tutkinnan aikana tapahtui muun muassa seuraavaa; ensin poliisi epäili Kevinin hukkuneen, hyvin nopeasti poliisi kuitenkin uskoi Kevinin joutuneen rikoksen uhriksi. Robinia ja Christiania kuulusteltiin kymmeniä kertoja, usein tuntikausia. Pojille taikka vanhemmille ei kerrottu, että poikia epäiltiin Kevinin murhasta. Kaikki luulivat, että poikia kuulustellaan tapauksen todistajina. Vanhemmille ei myöskään kerrottu, että poikien avuksi olisi voitu pyytää asianajaja. Poikien henkisen voinnin huonontuessa, heille järjestettiin tapaamisia lastenpsykologin kanssa. Tuolloin perhe ei kuitenkaan tiennyt, että lastenpsykologi oli mukana poliisi-tutkinnassa ja sen takia kyseli pojilta tapahtuneista. Kuulusteluissa oli yleensä mukana kaksi poliisia ja lastenpsykologi.

Kuulusteluissa käytettiin painostusta ja kysymykset olivat johdattelevia. Kirjassa todetaan *”Poikien jutut muuttuivat koko ajan hullummiksi ja hullummiksi kuulustelujen venyessä, eikä kuulusteluille tuntunut tulevan loppua”*. Mielestäni tästä on havaittavissa se, miten lapsi saattaa usein pyrkiä miellyttämään kuulustelijaa tilanteessa, jossa kokee, ettei vastaus niin sanotusti kelpaa kuulustelijalle. Tällaisessa tilanteessa lapsi saattaa kertoa lisää ja keksiä asioita, jotta kuulustelija olisi hänestä ylpeä ja, että pääsisi pois tilanteesta. Veljesten niin sanottu tunnustus poliisille tapahtui viikkojen uuvuttavien kuulustelujen jälkeen 26.10.1998. Tuo ratkaiseva kuulustelu kuitenkin erosi muista kuulusteluista. Paikalla oli ainoastaan tutkinnanjohtaja sekä kuultavana ollut 5-vuotias Robin. Tutkinnanjohtaja kirjoitti kuulustelun itse muistiin, kuulustelua ei siis taltioitu eikä kuulustelussa käytetty myöskään kuulustelutodistajaa. Tämä oli ratkaiseva kuulustelu, jossa poliisin mukaan Robin tunnusti murhaneensa parhaan ystävänsä Kevinin yhdessä veljensä Christianin kanssa.

Kun Robin oli 13-vuotias, alkoi hän keräämään tietoa tapauksesta. Esitutkimateriaalia veljekset eivät olleet koskaan nähneet, koska se oli julistettu salaiseksi. Robinilla oli vahva tunne siitä, että he olivat veljensä Christianin kanssa syyttömiä Kevinin kuolemaan. Myös Christian alkoi kyseenalaistamaan tapauksen tutkintaa, mutta vasta 23-vuotiaana. Kaikki rupesi pikkuhiljaa selviämään vuonna 2015, kun tutkiva toimittaja Dan Josefsson alkoi paneutumaan tapaukseen, koska lasten kuulemisesta väitöskirjan tehnyt neurokirurgian dosentti Rickard L. Sjöberg oli vihjannut Josefssonille, että Kevin-tapauksessa on jotain mätää. Josefsson tutki tapausta perusteellisesti melkein kaksi vuotta ja sai yhteyden Robiniin, Christianiin sekä heidän vanhempiansa. Tämän seurauksena syntyi kolmiosainen dokumenttisarja *The Kevin Case*. Sarja esitettiin Ruotsissa toukokuussa 2017.

Dokumentissa nostettiin esille muun muassa poliisin painostavat ja johdattelevat kuulustelut sekä se, miten poliisi sivuutti täysin veljesten alibin. Veljekset olivat olleet kalastusreissulla toisen perheen kanssa, kun Kevin kuoli. Epäilystä murha-aseesta oli myös löydetty mahdollisesti epäillyn DNA:ta, joka ei sopinut Christianin eikä Robinin DNA:han, siitäkin poliisi oli vaiennut. Lähes 20 vuotta tapahtuneista veljeksille selvisi myös se, että lastenpsykologi, jolle he olivat uskoutuneet,

olikin tiiviisti mukana tapauksen poliisitutkinnassa. Dokumentti herätti ymmärrettävästi raivoa Ruotsissa. Mieleen jäi erityisesti dokumentissa esitetyt pätkät lasten painostavista ja johdattelevista kuulusteluista. Dokumentista käy ilmi se, miten jopa tapaukseen osallistuneet tutkijat alkoivat epäilemään kuulusteluiden uskottavuutta sekä oman toimintansa eettisyyttä. Dokumentin esittämisen jälkeen Kevin-tapauksen tutkinta avattiin uudestaan, lähes 20 vuotta tapahtuneiden jälkeen.

Maaliskuussa vuonna 2018 veljekset vapautettiin epäilyistä viimein. Pääsyyttäjä totesi, etteivät veljekset olleet lähelläkään Kevinia tapahtuma-aikaan. Syyttäjän mukaan veljeksiä ei ollut syytä epäillä Kevinin murhasta. Hänen mukaansa tutkinnasta oli puuttunut tekninen todistusaineisto. Lisäksi veljesten kuulustelut olivat olleet aivan liian pitkiä ja niitä oli ollut liikaa. Oli myös syytä epäillä, liittyikö koko tapaukseen edes rikosta. Veljeksiä vastaan kerätty todistusaineisto oli erittäin heikko. Lähes 20 vuotta tapahtumien jälkeen veljekset Robin ja Christian olivat vapaita, lisäksi heidän maineensa oli vihdoinkin puhdistettu. Kirjassa Christian toteaa *”Toivon, ettei kenenkään muun tarvitse kokea tällaista matkaa. Kenenkään ei tarvitse kokea samanlaista henkistä kidutusta”*.

Lainaus kirjasta *Kevinin kuolema – Kuinka Ruotsin tunnetuin oikeusskandaali tuhosi yhden perheen elämän* tiivistää tapauksen ongelman:

*”Poliiseilla oli ollut niin hirveä tarve ratkaista Kevinin murha tiedotusvälineiden ja yleisön vaa-
tiessa nopeaa ratkaisua, että he olivat kertoneet Robinille ja Christianille, kuinka Kevin oli kuol-
lut. Sen jälkeen he olivat esittäneet johdattelevia kysymyksiä ja saaneet pojat kertomaan asi-
oita, jotka sopivat yhteen kerrotun kanssa.”*

Tapauksen ainut todiste oli tutkinnanjohtajan kirjoittama kuulustelukertomus siitä, miten 5-vuotias Robin tunnusti murhan, muita todisteita ei ollut. Tapaus herättää monia kysymyksiä; Millainen näyttöarvo voi olla kuulustelulla, jossa pientä lasta on uuvutettu, johdateltu ja painostettu, eikä kuulustelua ole taltioitu? Lisäksi lapsilla ei ole ollut asianajajaa eikä ratkaisevassa kuulustelussa ole ollut mukana edes kuulustelutodistajaa. On erittäin julmaa, miten kahden lapsen sekä koko heidän perheensä elämä on voitu pilata pieleen menneellä tutkinnalla. Tapaus on ymmärrettävästi herättänyt paljon keskustelua, tunteita sekä saanut paljon julkisuutta. Lapsirikostutkinta on kehittynyt merkittävästi tuon jälkeen.

2.3 Lapsen kohtaaminen poliisityössä - ensipartio

Puhuttaessa lapsirikostutkinnasta esiin nousee helposti lapsirikostutkintaan erikoistuneet rikostutkijat sekä psykologit lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköistä. Tulee kuitenkin muistaa, että jokaisen poliisin tulee kyetä hoitamaan myös lapsiin liittyviä poliisitehtäviä. Lapsen kohtaaminen ja puhuttaminen ovat tärkeä osa aivan jokaisen poliisin ammattitaitoa. Puhuttaessa

lapsiin kohdistuvien rikosten selvittämisistä, yhtenä tärkeimmistä vaiheista voidaankin pitää ensipartion toimintaa.

Lähes poikkeuksetta alustavan puhutuksen lapselle esimerkiksi asuntohälytystehtävän yhteydessä tekee ensipartio, joten myös heillä tulee olla valmiudet tehdä lapsen puhutus ammattitaidolla. On ensiarvoisen tärkeää, että myös ensipartiot tietävät, miten lasta tulee puhuttaa tämän ikä ja kehitystaso huomioiden (POL-2019-34669, 17). Parhaimmillaan lapselta saadaan kerättyä tietoa tapahtuneesta, jonka avulla lapsirikostutkintaan erikoistuneet rikostutkijat sekä psykologit lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköistä pääsevät suunnittelemaan tulevia esitutkintaan liittyviä lapsen varsinaisia kuulemisia. Pahimmillaan ensipartio sotkee lapsen käsityksen tapahtuneista johdattelevilla kysymyksillä, ja tapauksen tutkijat saavat tapahtuneista vääristyneet alkutiedot, jolloin koko tutkinta saattaa epäonnistua ja lopputuloksena myös lapsen oikeusturva kärsii.

Myös alustavassa puhutuksessa on tärkeää luoda lapselle rauhallinen ja turvallinen ympäristö puhua tapahtuneista. Aivan kuten lasta kuulustelevalle rikostutkijalle tai lasta haastattelevan psykologin, myös ensipartion poliisille tulee alustavassa puhutuksessa olla tasainen, lempeä sekä turvallinen, jolle lapsen on mahdollisimman helppo puhua hyvinkin traumaattisista tapahtumista. Tähän saattaa auttaa niinkin pieni ele, että puhutetaan lasta ilman voimankäyttövälineitä sisältävää varustevyötä tai laskeudutaan kirjaimellisesti lapsen tasolle tätä puhutettaessa. (Kaunisto ym. 2021, 86–89.) Oleellisinta on, että puhutus tehdään häiriöttömässä tilassa kahden kesken lapsen kanssa. Kysymykset tulee muotoilla vastaamaan lapsen ikää ja kehitystasoa, kysymysten tulee olla avoimia. Lisäksi puhutus tulisi taltioida, jotta siihen voidaan palata tutkinnan edetessä. (Kaunisto ym. 2021, 111.) Alustavan puhutuksen taltiointi helpottaa myös ensipartion toimintaa. Tällöin kirjausten ei tarvitse olla yhtä kattavat, koska monet asiat ilmenevät jo tallenteelta.

Ensipartion ei tarvitse selvittää koko tapahtumaketjua, alustavissa puhutuksissa vasta kerätään tietoa tapahtumista. Tavoitteena on selvittää tapahtumat pääpiirteittäin ja tarkempi selvittely tapahtumista tehdään lasten kuulusteluihin perehtyneiden asiantuntijoiden eli rikostutkijoiden ja psykologien toimesta. (Kaunisto ym. 2021, 92.) Aivan kuten lasten varsinaiset kuulustelut, myös alustavat puhutukset on syytä tallentaa, jotta niihin on mahdollista palata tutkinnan edetessä (POL-2019-34669, 17).

Alustavan puhutuksen tärkeyttä ei tule vähätellä lapsiin kohdistuvissa rikoksissa, kuten ei myöskään muissakaan rikoksissa. Sitä voidaan pitää yhtenä tärkeimmistä vaiheista puhuttaessa lapseen kohdistuvasta rikoksen selvittämisestä. Jotta mahdollisen rikoksen selvittäminen olisi mahdollista, tulee ensipartion hoitaa alustava puhuttaminen ja riittävät tutkintatoimet ammattitaitoisesti. Riittävä tiedonkeruu välittömästi tapahtuman jälkeen on siitakin syystä ensiarvoisen tärkeää, että usein tut-

kinta saattaa viivästyä ja varsinainen lapsen kuuleminen saatetaan suorittaa vasta pitkän ajan kulluttua tapahtumien jälkeen. Tänä aikana lapsi ehtii unohtamaan asioita, myös muistikuvat saattavat sekoittua. Joissain tapauksissa videoitu alustava puhuttaminen on ollut avainasemassa rikosprosessissa, eikä muita kuulemisia ole enää edes tarvittu.

Jo alustavassa puhutuksessa laatuun tulee suhtautua vakavuudella, siinä tehtyjä virheitä ei koskaan saada poispeyyhittyä. Hyvä on myös tiedostaa, että jo alustavan puhutuksen laatua sekä mahdollisia virheitä arvioidaan mahdollisilta kuva- ja äänitallenteilta tutkinnan jatkossa esimerkiksi lapsen kertomuksen luotettavuutta koskevissa lausunnoissa. (Kaunisto ym. 2021, 93.) Näitä asioita ei kuitenkaan tule pelätä, eivätkä ne saa vaikuttaa toimintaan siten, että joku asia jätettäisiin sen takia tekemättä. Lapselle tulee aina antaa mahdollisuus kertoa tapahtuneista, jos hän haluaa puhua. Halu puhua saattaa olla osoitus luottamuksesta juuri kyseistä poliisia kohtaan, eikä vastaavaa tilannetta välttämättä tule enää uudestaan.

2.4 Yhteistyö eri viranomaisten kanssa

Lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyissä tehdään yhteistyötä erityisesti poliisin, sosiaaliviranomaisten, psykologien, lääkäreiden ja muun terveydenhoitohenkilökunnan kesken. Usein yhteistyötä tehdään myös koulujen ja päiväkotien henkilökunnan kanssa. Tutkinnan onnistumisen edellytyksenä on kuitenkin poliisin ja syyttäjän välinen yhteistyö. Tapausten tunnistamiseen, niihin puuttumiseen ja tutkimiseen sekä mahdollisen jatkohoidon turvaamiseen tarvitaan laajaa yhteistyötä. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 23.)

Yksi poliisin tärkeimmistä yhteistyökumppaneista on lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköt ympäri Suomea. Suomessa lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköiden toiminta perustuu lakiin. Poliisin mahdollisuudesta saada virka-apua lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköiltä on säädetty laissa Laki lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (19.12.2008/1009). Kyseinen laki säättää muun muassa siitä, miten yksiköt antavat virka-apua poliisille, syyttäjälle sekä tuomioistuimelle, jotta lapseen kohdistuneet seksuaali- ja väkivaltarikosepäilyt saataisiin selvitettyä. (Lehtinen & Rossi 2022, 12.)

Normaalisti kehittyneiden 7–17-vuotiaiden lasten ja nuorten kuulustelut pyritään aina suorittamaan lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen saaneiden rikostutkijoiden toimesta. Vuoden kestävää lapsirikostutkinnan erityiskoulutusta tarjoaa nykyään vuosittain Poliisiammattikorkeakoulu, jossa koulutus järjestettiin ensimmäisen kerran vuonna 2020. Vuosina 2010–2020 koulutuksen järjestämisestä vastasi Poliisihallitus. Koulutuksiin osallistuu poliiseja sekä poliisin esitutkintaan osallistuvia sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisia kuten psykologeja sekä sosiaalityöntekijöitä. Koulutus antaa poliiseille valmiudet jatkossa toimia lapsirikostutkijoina. Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisille

koulutus antaa valmiudet toimia poliisin tukena, kun selvitetään lapsiin kohdistuneita rikoksia. Tutkimuksen perusteella erityiskoulutukseen osallistuneet ovat olleet todella tyytyväisiä koulutukseen. (Tikkala 2021, 1, 7, 16.) Jotta poliisit voivat hakeutua kyseiselle kurssille, tulee suoritettuna olla myös Poliisiammattikorkeakoulun järjestämä täydennyskoulutus *Seksuaalirikokset ja lapsi poliisitoiminnassa* (Armila 2021, 19–20). Poliisiammattikorkeakoulun järjestämien koulutusten lisäksi on mahdollista hakea täydennyskoulutusta esimerkiksi Itä-Suomen yliopiston oikeuspsykologian opinnoista.

Korkeakoulutasoinen sekä pitkäkestoinen henkilökohtaista palautetta ja ohjausta sisältävä lapsirikostutkinnan erityiskoulutus perehdyttää muun muassa NICHD-haastattelurungon käyttöön, hypoteesiajatteluun, kansallisiin lakeihin, toimintamalleihin sekä ohjeistuksiin. Kuulustelu- ja haastatteluaidon ylläpitäminen edellyttää säännöllistä kuulemistyön tekemistä sekä jatkuvaa palautteen saamista omasta työstään. (Kaunisto ym. 2021, 103–104.)

Tutkinnanjohtaja voi myös päättää, että virka-apua pyydetään yliopistollisten sairaaloiden lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköistä. Tällöin kyseessä on alle kouluikäisen lapsen tai kehityshäiriöisen tai muutoin erityisosaamista vaativan lapsen tai nuoren kuuleminen. Kuulemisen suorittaa näissä tapauksissa lapsen kuulemisen asiantuntija eli lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksikön psykologi. Kyseessä on tällöin oikeuspsykologinen haastattelu. (Lehtinen & Rossi 2022, 78.) Koska esitutkintaa johtaa poliisi, on poliisin läsnäolo haastatteluissa aina välttämätöntä. Poliisi seuraa haastattelua aina esimerkiksi peili-ikkunan takaa viereisestä huoneesta. Pääsääntöisesti psykologit kuulevat alle kouluikäiset lapset, koska pienten lasten kuuleminen esitutkinnan tavoitteet huomioiden vaatii syvällistä erityisosaamista myös muun muassa kehityspsykologiasta ja oikeuspsykologiasta.

2.4.1 Lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköt

Tässä kappaleessa pyrin selvittämään, millaisissa tilanteissa poliisi tekee yhteistyötä lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköiden kanssa sekä millaista yhteistyötä voi olla. Kerron myös, millaisia vastauksia sain haastatteluihin osallistuneilta etukäteen esitettyyn taustakysymykseen poliisin kanssa tehdystä yhteistyöstä (Liite 1).

Lapsiin kohdistuvat seksuaali- ja väkivaltarikokset ovat vaativaa tutkintaa. Yksi poliisin tärkeimmistä yhteistyökumppaneista on lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköt ympäri Suomea. Oikeuspsykologiset tutkimukset on keskitetty yliopistosairaaloihin. Lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköt sijaitsevat Oulussa, Turussa, johon kuuluu myös Vaasan yksikkö, Kuopiossa, Helsingissä sekä Tampereella. (Julin 2018, 17). Näissä yksiköissä tutkitaan alle 18-vuotiaisiin kohdistuneita rikosepäilyjä. Kaikki tutkimukset ovat osa poliisin esitutkintaa ja tehdään

poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen virka-apupyynnöstä. Moniammatillisissa yksiköissä työskentelee muun muassa apulaisylilääkäreitä, erikoislääkäreitä, psykologeja, oikeuspsykologeja, asiantuntijahoitajia, sairaanhoitajia sekä sosiaalityöntekijöitä (Tays Keskussairaala, 2020).

Lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköiden tehtävänä on tuottaa puolueetonta tietoa rikosepäilyihin liittyen, jotta kaikkien rikoksen osapuolten oikeusturva toteutuisi mahdollisimman hyvin esitutkinnassa. Kun yksikössä työskentelevä psykologi antaa virka-apua poliisille, on kyseessä yleensä alle 18-vuotiaaseen kohdistunut rikosepäily. (Väkiparta 2021, 11.)

Lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköiden työnkuvaan kuuluu erityisesti lapsille suoritettavat oikeuspsykologiset haastattelut, joihin tässä opinnäytetyössä olen keskittynyt. Yksiköiden työnkuvaan kuuluu myös erilaisten lausuntojen kirjoittaminen osana poliisin esitutkintaa. Yksiköiden toimesta kerätään esitietoja tutkittavana olevaan tapaukseen liittyen lapsen tuntevilta sekä hoitavilta toimijoilta kuten esimerkiksi terveydenhuollosta, päiväkodista sekä koulusta. Tapauksissa, joissa lapsen kuuleminen toteutetaan lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksikössä, on mahdollista, että yksikkö haastattelee myös lapsen vanhemmat kartoittaakseen tapauksen taustatietoja (POL-2019-34669, 28–29). Useimmiten poliisi kuitenkin kuulee vanhemmat (Haastattelut). On tärkeää, että oikeuspsykologinen haastattelu suunnitellaan taustatietojen perusteella. Ennen haastattelua pyritään keräämään tietoa sekä lapsesta, että epäilyistä. (Korkman 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 472.) Yksiköt arvioivat kaikkien käytyjen keskustelujen luotettavuutta, myös ensipartion tekemiä alustavia puhutuksia, mutta varsinaisia luotettavuuden arviointoja tehdään ainoastaan esitutkinnan kuulusteluista. Jokainen lapsen kanssa käyty keskustelu huomioidaan osana luotettavuuden arviointia. Tällä pyritään selvittämään, kuinka luotettavana lapsen kertomaa voidaan pitää. Lisäksi arvioinneissa huomioidaan lapsen mahdollinen oireilu sekä taustatiedot. Myös arviot lapsen haastateltavuudesta ovat mahdollisia. (Haastattelut.)

Poliisin on mahdollista pyytää virka-apuna arviota lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköiltä myös siitä, onko esimerkiksi lapsen käyttäytymisen perusteella syytä epäillä rikoksen jo tapahtuneen (Ellonen & Rantaeskola 2016, 98). Yksiköiden työskentely pohjautuu hypoteesityöskentelyyn, eli mitä vaihtoehtoisia tapahtumakulkuja epäilylle rikokselle voisi olla. Hypoteesityöskentelyssä tutkimukset perustuvat vaihtoehtoisten selitysten testaamiseen. Tähän asiaan palaan tarkemmin kohdassa 3.3.1.

Lasten oikeuspsykologisia haastatteluita tehdään työparityöskentelynä. Tämä edesauttaa myös haastattelun luotettavuuden arviointia. Jokainen arvioi itse omaa haastatteluaan, tämän lisäksi myös työpari analysoi haastattelua. Haastattelun arvioinnista vastaa yleensä työpari, mutta useimmiten haastattelija itse kirjoittaa suurimman osan luotettavuuden arvioinnista. Lausunnon laadinta

on iso prosessi, minkä vuoksi lausunnon tarve arvioidaan tapauskohtaisesti syyttäjän kanssa. Poliisin suorittamasta lapsen kuulustelusta laaditaan lausunto silloin, kun sellainen on päätetty poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen toimesta tilata. Psykologit lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköistä laativat lausuntoja muun muassa lapsen kertomuksen luotettavuudesta rikostutkijoiden jo suorittamista kuulusteluista sekä siitä, voidaanko lasta ylipäätään kuulustella esimerkiksi hänen kehitystasonsa vuoksi.

Lapsen kertoman luotettavuutta arvioitaessa lapsen kuuleminen litteroidaan sanasta sanaan. Lausunnossa tuodaan esille, mitä lapsi on kertonut sekä millaisia kysymyksiä hänelle on esitetty. Lausunto sisältää rikosepäilyn tutkinnan kannalta olennaisia tietoja lapsen taustoista, perheestä sekä itse rikosepäilystä. Lausunnossa käydään läpi kuulemistilannetta ja analysoidaan kysymyksiä, joita lapselle on esitetty. Lausuntojen tekemisen hankalimpana osuutena pidetään luotettavuuden arviointia. Luotettavuutta arvioitaessa analysoidaan lapsen kuulemistilannetta ja esimerkiksi sitä, onko häntä johdateltu, kuinka kauan tutkittavasta tapahtumasta on kulunut aikaa tai muistaako lapsi ylipäätään vielä tapahtuman. Lausunnossa analysoidaan myös lapsen ikää ja sitä, onko lapsen kehityksessä jotain erityistä. Erityisesti analysoidaan näiden vaikutusta siihen, miten lapsi kertoo yleensä ja miten lapsi kertoo epäilyistä aiheesta. Luotettavuusarviointiin saattaa vaikuttaa myös lapsen vanhempien keskinäiset välit erityisesti silloin kun kyseessä on perheen sisäinen epäily. Lasta on saatettu yrittää manipuloida tai johdatella toisen vanhemman toimesta. Myös väärinkäsityksen mahdollisuus tulee huomioida, eli onko tutkittavana olevaa rikosta ylipäätään tapahtunut. Luotettavuuden arviointi on haasteellista, asiat tulee huomioida hyvin laaja-alaisesti. (Ukkonen 2021, 19.)

Poliisien ja psykologien välistä yhteistyötä lapsirikostutkinnassa kehitetään jatkuvasti. Myönteiset kokemukset yhteistyöstä ovat johtaneet uusiin ja entistä tiiviimpiin yhteistyömuotoihin. Tästä hyvänä esimerkkinä psykologien sijoittuminen poliisilaitoksille. Tiivis yhteistyö myös jouduttaa tutkintaa, kun esimerkiksi tuki NICHHD-haastattelurungon räätälöidyssä suunnittelussa saadaan jopa saman talon sisältä. Joissain tapauksissa lapsirikostutkintaan erikoistuva rikostutkija saattaa aloittaa uransa psykologin työparina ja vasta myöhemmin siirtyä itse kuulustelijan rooliin. (Kaunisto ym. 2021, 105–106.)

Yhdessä haastateltaville etukäteen esitetyssä taustakysymyksessä haastateltavia pyydettiin kuvailemaan yhteistyötä poliisin kanssa. Yhteistyötä kuvailtiin seuraavasti:

”Työkseni selvitän poliisin virka-apuna lapsiin kohdistuvia väkivaltaepäilyjä. Käytännössä tämä pitää sisällään niin lasten haastatteluja, poliisin työparina toimimista ja muuta tiivistä yhteistyötä

poliisiin, haastateltavuuden arviointia, konsultaatiota, kouluttamista ja juurikin näitä luotettavuuden arvioita. Luotettavuuden arvioiden lisäksi laadimme muita kirjallisia kannanottoja, kuten kannanottoja haastateltavuuteen tm. erityiskysymyksiin.

Toteutan lasten kuulemisia poliisin virka-apupyynnöstä silloin, kun oikeuspsykologinen erityisosaaminen on tarpeen. Teen lausuntoja lasten kuulemiskertomien luotettavuudesta. Otan kantaa siihen, onko lasta mahdollista haastatella (ikä, kehitystaso, psyykkiset tekijät, epäily, lapsen perhetilanne ja muut olosuhteet huomioiden) osana esitutkintaa vai ei. Tarvittaessa toimin poliisille työparina tai annan poliisille ilman virka-apupyynnöstä matalan kynnyksen konsultaatiota tapauksiin liittyen.

Toimin asiantuntijana lapsiin kohdistuneissa rikosepäilyissä poliisin pyynnöstä eli osallistun monialaisen arvion palavereihin muiden viranomaisten kanssa sekä konsultaatioissa eri viranomaisilta, selvitän taustatietoja ja tutkimustietoa tutkittaviin tapauksiin, arvioin lasten haastateltavuutta oikeuspsykologisella haastattelumenetelmällä ja haastattelen lapsia ja nuoria esitutkintaa varten, kirjoitan lausuntoja ja kannanottoja esitutkintaa ja oikeuskäsittelyä varten, todistan oikeudessa, koulutan näissä asioissa muita viranomaisia.” (Haastattelut - taustakysymysvastaukset).

2.4.2 Barnahus-hanke

Suomessa on tällä hetkellä käynnissä THL:n koordinoima Barnahus-hanke (2019–2025). Yhteistyötä tehdään yliopistosairaanhoidopiirien kanssa sekä muun muassa poliisi- ja syyttäjäorganisaation, yliopistojen sekä korkeakoulujen kanssa. Hankkeessa pyritään muun muassa tehostamaan lapsiin ja nuoriin kohdistuvien väkivaltaepäilyjen selvitysprosesseja sekä väkivaltaa kokeneiden lasten ja nuorten tukea. Hankkeen yhtenä tavoitteena on moniammatillisen yhteistyön vahvistaminen esimerkiksi poliisin ja oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköiden välillä. (Barnahus-hanke, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2022.)

Poliisi ja THL:n Barnahus ovat julkaisseet 16.11.2021 (päivitetty 13.1.2022) yhteistyössä kirjan *Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan* (Poliisi 2022). Julkaisun tavoitteena on toimia kokoavana käsikirjana lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkimuksessa, tukea laadukasta esitutkintaa sekä toimia opetusmateriaalina (Lehtinen & Rossi 2022, 7).

3 LASTEN KUULUSTELUT JA HAASTATTELUT

Rikostutkinnan keskeisenä osana ovat kuulustelut. Niiden päämääränä on saada tutkittavana olevasta tapahtumasta luotettavaa informaatiota. Vuorovaikutustilanteena kuulustelut voivat olla erit-

täin haasteellisia. Lapsia kuultaessa haasteet ovat ymmärrettävästi erilaisia kuin aikuisia kuultaessa. Poliisin vastuulla on luoda toimiva yhteistyösuhde kuultavan kanssa, oli hän sitten lapsi tai aikuinen. Usein toimivan yhteistyösuhteen taustalla vallitsee molemminpuolinen kunnioitus. Jotta toimiva yhteistyösuhde saadaan rakennettua, tulee poliisilla olla myös psykologian tuntemusta. (Kaunisto ym. 2021, 15, 25, 94.)

3.1 Kehityopsykologia

Lapsen kuuleminen on moninainen tehtävä ja siksi se vaatii laajaa osaamista niin esitutkinnan kulusta, lapsen kehityksestä kuin kehityopsykologiastakin. Mitä pienempää lasta päätetään kuulla, sitä enemmän korostuu kuulustelijan sekä haastattelijan ammattitaito. Tärkeintä on muistaa, että lasta tulee kohdella hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Ennen lapsen kuulemiseen ryhtymistä, tulee myös kuulemisten tarpeellisuus ja tosiasiallinen toteuttamismahdollisuus selvittää.

Luotettavuuden arvioinnissa on avainasemassa lapsen ikä ja kehitystaso. Ne vaikuttavat lapsen kertoman luotettavuuteen, johdattelualttiuteen, uskottavuuteen ja kykyyn muistaa tapahtumia ja kielellisen kertomuksen tuottamiseen tapahtumista. Jotta voimme ymmärtää tekijöitä, jotka vaikuttavat lapsen kykyyn todistaa oikeudellisessa kontekstissa, tulee meidän ymmärtää asiaa myös kehityopsykologian näkökulmasta. (Lahtinen 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 176.) Poliisien sekä psykologien yhteistyö on vielä melko alkutaipaleella Suomessa, mutta yhteistyömuotoja kehitetään ja tiivistetään jatkuvasti. Yhteistyötä käytetään sekä rikosten ennalta estämisessä että myös rikostutkinnassa. Psykologeilla, erityisesti oikeuspsykologiaan perehtyneillä on erinomaiset valmiudet auttaa poliisia muun muassa käyttäytymiseen, valehteluun sekä muistiin liittyvissä kysymyksissä. (Kaunisto ym. 2021, 10.)

Ammattina poliisityö on ihmisläheinen sekä vaativa kohtaamisammatti. Poliisityössä ääri-ilmiöitä päästään joskus tarkastelemaan turhankin läheltä, siksi onkin erittäin tärkeää, että poliisi omaa hyvät vuorovaikutustaidot, tilannetajua sekä psykologian tuntemusta. Kohtaamisiin poliisin kanssa vaikuttaa usein myös kuultavan kokemat traumaattiset kokemukset. Siksi poliisin on hyvä ymmärtää myös, miten ihminen toimii traumatisoituneena. (Kaunisto ym. 2021, 10, 18–19, 33, 38, 172.)

3.2 Kuulustelu- ja haastattelutilanne

Useimmiten lasta kuullaan 1–3 kertaa ja joissain tapauksissa ensimmäinen kuulemistilanne saattaa olla pelkkää tutustumista. On erittäin tärkeää, ettei lapsen kanssa hätäillä. Etenkin pienten lasten kohdalla useampi kuuleminen tuottaa yleensä lisää yksityiskohtia. Uudelleen kuulemisessa tulee huomioida myös mahdolliset riskit. Erityisesti silloin, jos kuulemistekniikka ei ole hyvä, on riskinä se, että vahvistetaan jotain huonoa, johdatellaan tai painostetaan lasta. Lasta kuultaessa on huomioitava myös se, että lapsen keskittyminen herpaantuu helposti ja lapsi saattaa kyllästyä. Tämän

takia myös taukojen pitäminen on lasten kohdalla erityisen tärkeää. Monesti taukojen pitämisellä ei kuitenkaan saavuteta yhtä hyvää tulosta, kuin aikuisten kohdalla. Tauon jälkeen moni lapsi on jo niin sanotusti lopettanut siltä erää. Yleisesti voidaan todeta, että alle 12-vuotiaita tulisi kuulla enimmillään tunnin verran ja alle kouluikäisten kohdalla tunnin kestävä kuulustelu on jo liian pitkä. (POL-2019-34669, 30. Haastattelut.) Vertailun vuoksi todettakoon, että The Kevin case -tapauksessa 5- ja 7-vuotiaiden veljesten kuulemiset kestivät monesti jopa tunteja.

Ensivaikutelman tärkeyttä kuulustelutilanteissa, kuten kaikessa poliisityössä, ei voida liikaa korostaa, mutta ei myöskään kokemusta. Kokemusta kertyy kuulustelutilanteiden lisäksi myös kaikenlaisista muista sosiaalisista tilanteista. Ymmärtämällä eri-ikäisiä ja erilaisia ihmisiä, ymmärrämme myös sitä, miten erilaisten ihmisten kanssa olisi hyvä toimia. Yleisellä elämäkokemuksella on siis todella suuri merkitys myös kuulustelutilanteissa. Se ei kuitenkaan riitä. Jatkuvalle koulutuksella, työnohjauksella sekä itsensä kehittämisellä on suuri merkitys oman ammattitaidon kehityksessä. (Kaunisto ym. 2021, 18.)

Usein puhuttaessa kuulustelemisesta, nostetaan esille avoimet kysymykset. Niiden lisäksi on hyvä nostaa esiin myös hiljaisuuden kestäminen sekä aktiivinen kuuntelu. Kuulusteltavalle on tärkeää luoda kuva, että häntä todella kuullaan ja keskitytään siihen, mitä hän kertoo ja ollaan myös kiinnostuneita kuulemastamme. Kysymyksen esittämisen jälkeen on erittäin tärkeää antaa riittävästi aikaa vastaamiseen. Osa ihmisistä tarvitsee aikaa enemmän, kuin toiset. Tilanteen rauhoittamisella luodaan kuultavalle tunne siitä, ettei kuulustelutilanteessa ole kiire minnekään.

Jotta saadaan onnistunut kuulustelu tai oikeuspsykologinen haastattelu, tulee myös kuultavana olevan emotionaalisiin tarpeisiin vastata. On tärkeää luoda turvallinen tilanne kuultavalle, lievittää mahdollisia pelkoja sekä luoda mahdollisimman myönteinen ilmapiiri kuulustelun ajaksi. Myös konkreettiset teot, kuten esimerkiksi nenäliinan tai vesilasin tarjoaminen kuultavalle ovat tärkeitä. Empaattinen suhtautuminen sekä kuultavan tukeminen kerrontaan ovat myös tärkeää poliisityötä. Tieteellisesti on todistettu, että empaattisesti toimivat poliisit onnistuvat saamaan yksityiskohtaisemmat sekä kattavammat kertomukset tapahtumista. Näin toimimalla saadaan usein luotua onnistunut yhteistyösuhde kuultavan ja kuulustelijan välille. Tunteille ei tule kuitenkaan antaa liikaa tilaa, poliisiin on tärkeää pysyä kuulustelutilanteessa neutraalina sekä vakaana. (Kaunisto ym. 2021, 40–42.) Pientä lasta kuultaessa vastaan saattaa tulla tilanne, jossa lapsi hyppää kuulustelijan syliin. Pois lasta ei tarvitse työntää, mutta tällöin on tärkeää, että kuulemisessa pidetään tarvittava tauko, jotta esimerkiksi selkää silittelemällä ei kannusteta lasta kertomaan asioista. Pienen lohdutteluhetken jälkeen kuulemista voidaan taas jatkaa normaalisti, jos lapsi kokee jaksavansa.

Muuan Keskusrikospoliisin kuulustelija totesi joskus osuvasti, että hyvä kuulustelija on kuin eräänlainen sosiaalinen kameleontti. Hän tarkoitti tällä sitä, että hyvä kuulustelija omaksuu kuultavaansa

sellaisen roolin, joka tukee yhteistyösuhteen muodostumista sekä helpottaa kuultavaa kertomaan asioista. Kuhunkin kuulustelutilanteeseen tulee osata mukautua. (Kaunisto ym. 2021, 40.)

3.2.1 Ympäristö

Lapsen kuulemistilanteeseen vaikuttavat monet seikat. Yksi niistä on haastattelu- ja kuulustelu ympäristö. Kuultaessa lasta tulee myös ympäristöön kiinnittää huomiota. Tilanne tulee pyrkiä rauhoittamaan ja tästä syystä tilasta tulee poistaa materiaali, joka voi vaikuttaa lapsen kerrontaan tai viedä lapsen huomion. Tällaiseksi materiaaliksi voidaan luokitella esimerkiksi lelut ja värikkäät kuvat. Esimerkiksi seinällä oleva järvimaisema voi sekoittaa lapsen muistikuvia tapahtumapaikasta ja pian tapahtumat sijoittuvatkin virheellisesti mökille järven rannalle.

Aiemmin ajateltiin, että tapauksissa, joissa lapsi on joutunut seksuaali- tai väkivaltarikoksen uhriksi, voidaan kuulemista edistää esimerkiksi käyttämällä nukkea siten, että lapsi itse näyttää mihin häntä on koskettu. Uusimmat ohjeet eivät kannusta enää tällaisiin menetelmiin (Kaunisto ym. 2021, 101.)

Haastattelu- ja kuulustelutilassa tulee olla sopivat laitteet lapsen kertomuksen tallentamista varten. Laitteet olisi syytä integroida, jotta lapsen huomio ei kiinnittyisi niihin. Vaikka laitteet eivät ole näkyvissä, tulee niistä kuitenkin kertoa lapselle heti kuulemisen alussa. Usein tilaa on myös mahdollista seurata viereisestä huoneesta ja lapselle tuleekin kertoa henkilöistä, jotka seuraavat kuulemistilannetta esimerkiksi peili-ikkunan takaa. (POL-2019-34669, 30, 31.) Poliisi on aina mukana lapsen haastattelussa, pääsääntöisesti seurantahuoneessa, josta haastattelua on mahdollista seurata peili-ikkunan takaa tai näytöltä tallennuslaitteiden välityksellä (Haastattelut).

3.2.2 Muisti

Lapsen kuulemistilanteeseen vaikuttaa haastattelu- ja kuulustelu ympäristön lisäksi vahvasti myös muisti. Elizabeth Loftus, amerikkalainen muistitutkija on tiivistänyt hyvän neuvon poliiseille ”*Treat memory like a crime scene*”, eli kohtele muistia kuin rikospaikkaa. Kuten teknisentutkinnan rikospaikalla, niin myös muistissa olevat tapahtumat saattavat pilaantua ja vääristyä, jos toimintatavat ovat väärät. Esimerkiksi johdattelulla ja valemuistojen rakentamisella muistot saattavat vääristyä ja näin muuttua. Näin tapahtuu myös, jos aikaa kuluu liikaa tapahtumista. Samoin tapahtuu myös teknisellä rikospaikalla. Jos työtavat ovat väärät, todisteet pilaantuvat sekä saattavat kadota kokonaan. (Kaunisto ym. 2021, 28–29.) Ongelmallisimpia luotettavuuden arvioinnin kannalta ovatkin ne kertomukset, jotka ovat syntyneet pitkällä aikavälillä toteutetuissa kuulusteluissa ja haastatteluissa. Tällöin muistikuvat ovat saattaneet sekoittua ja kertomukseen on voinut tulla lisää asioita esimerkiksi johdattelun tai valemuistojen tuloksena.

Tutkimukset osoittavat, että noin 2-vuotiaalle alkaa syntyä kielellisesti palautettavissa olevia muistikuvia. Jo 4-vuotias pystyy muistamaan luotettavasti tapahtuman sekä tärkeitä yksityiskohtia jopa vuoden takaisista tapahtumista. Myös unohtaminen tapahtuu nopeammin pienellä lapsella, noin 3–6-vuotiaalla, isompaan lapseen sekä aikuiseen verrattuna. Tutkimuksilla on myös osoitettu, että 5–6-vuoden iässä oleva lapsi saattaa olla aikuista jopa parempi tunnistamaan aiemmin nähdyn ihmisen. (Lahtinen 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 187–188.)

Lapsilla on aikuisia vaikeampaa erottaa muistojensa alkuperä, mutta tähän voidaan vaikuttaa erilaisin haastattelumenetelmin. Tutkimukset osoittavat, että lapsille valemuistojen synnyttäminen väärän tiedon avulla on helpompaa kuin aikuisille. Erityisesti pienemmät lapset, noin 5–7-vuotiaat, kertovat valemuistoja todennäköisemmin oikeina muistoina, kuin jo hieman vanhemmat, noin 9–12-vuotiaat. Onkin erittäin haasteellista selvittää lapsen kertoman tiedonlähde. Pieni lapsi voi kokea esimerkiksi vanhemman kertoman tapahtuman yhtä totuudenmukaisena kuin itse koetun. (Lahtinen & Korkman 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 189, 191, 460.)

Ihminen pitää usein muistikuviaan totena. Tämä aiheuttaa haasteita myös ammattilaisille tilanteissa, jossa pyrkimyksenä on tunnistaa valehtelu tosiseikasta. Muistot eri tapahtumista voivat sekoittua, myös muiden kertomaa voidaan pitää virheellisesti totena. Miten siis kuulustelija voi erottaa totuuden valheesta, jos edes kuultava itse ei tiedosta valehtelevansa? Tilanteissa, jossa muistikuvat ovat sekoittuneet ja niihin on tullut virheellisiä osia tai jos koko muistikuva on niin sanotusti valheellinen, ei voida sanoa, että henkilö valehtelisi. Valehtelevä on tietoista huijaamista. Jos ihminen uskoo omiin mielikuviinsa totena, ei voida puhua valehtelusta.

3.3 Lapsen kuuleminen

Poliisissa lapsen kuulustelun suorittaa pääsääntöisesti tehtävään perehtynyt poliisi eli lapsirikostutkintaan erikoistunut rikostutkija. Virka-apupyynnönä lapsen oikeuspsykologisen haastattelun suorittaa asiaan perehtynyt ja koulutuksen saanut terveydenhuollon ammattilainen, psykologi. Pääsääntönä on, että poliisi suorittaa kouluikäisen lapsen kuulustelun ja psykologi tätä nuoremman lapsen kuulemisen. Oikeuspsykologista haastattelua seuraa reaaliaikaisesti aina myös poliisi. (POL-2019-34669, 28.)

Lapsen kuuleminen on erittäin haasteellinen tehtävä. Asiaan perehtynyt ja kouluttautunut kuulustelija saa parhaimmillaan lapselta luotettavaa sekä merkittäviä tietoja tapahtuneista käyttämällä oikeita kuulustelumenetelmiä. (Lahtinen 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 196.) Maailmalla on lukuisia kuulustelumenetelmiä sekä -malleja. Kuulustelumenetelmät olivat pitkään kansainvälisesti tunnustuskeskeisiä sekä painostavia. Kuulustelumenetelmiä on kuitenkin tutkittu ja tuloksista selviää, että informaatiota keräävät sekä yhteisymmärrykseen perustuvat menetelmät toimivat parhaiten, myös valehtelun tunnistamiseksi. Laajat vastaukset antavat niin informaatiota,

kuin myös vihjeitä esimerkiksi ristiriitoja, joista valehtelun tunnistaminen helpottuu. (Kaunisto ym. 2021, 55, 57.) Aina ei ole täysin selvää, onko epäiltyä rikosta ylipäättään tapahtunut, tällöin asiaa lähdetään selvittämään hypoteesiajattelun kautta.

3.3.1 Hypoteesiajattelu

Tapauksissa, joissa epäillään, että lapsi on joutunut esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi, on hyvin yleistä, ettei kiistatonta näyttöä tapahtuneista löydy. Tällöin tapausta arvioidaan usein selvittelijöiden laajana yhteistyönä. Parhaimmillaan niin kutsuttuun monialaiseen arviointiin osallistuvat psykologit, poliisi, sosiaalityöntekijät sekä muita viranomaisia esimerkiksi päiväkotitai koulu. Asiantuntijat saattavat tarjota ammattitaitonsa pohjalta esitutkinnan alkuvaiheessa alustavaa arviota siitä, kuinka vahvalta jokin epäily vaikuttaa, mikä on todennäköisin selitys tapahtumista sekä mihin heidän arvionsa perustuvat. Todennäköisyyksiä arvioidaan kuitenkin vasta prosessin lopuksi, kun hypoteeseja arvioidaan. (Haastattelut.) Tilanteen ollessa epävarma, päätöksenteossa turvaututaan hypoteesien laatimiseen sekä niiden testaamiseen. Toisin sanoen, pohditaan vaihtoehtoisia selityksiä tutkittavalle epäilylle. (Finnilä-Tuohimaa 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 447.)

Hypoteesiajattelua voidaan pitää rikosten selvittämisessä yhtenä oleellisimmista mielensisäisistä työkaluista. Tutkittaessa lapsiin kohdistuvia rikosepäilyjä, tulee usein selvittää, onko rikosta ylipäättään tapahtunut. Tässä apuna voidaan käyttää hypoteesiajattelua, jota voidaan verrata tutkintalinjoihin. Hypoteesiajattelussa laaditaan hypoteeseja eli vaihtoehtoisia tapahtumakulkuja siitä, mikä voisi selittää rikosepäilyn. Tämän jälkeen kutakin hypoteesia selvitetään ja verrataan lapsen kertomaan sekä muuhun tapauksesta mahdollisesti kerättyyn tietoon ja näyttöön. Tapauksessa, jossa on syntynyt rikosepäily lapseen kohdistuneesta väkivallasta, mahdollisia vaihtoehtoisia hypoteeseja voisi olla esimerkiksi seuraavat: lapsen puhetta on ymmärretty väärin, lapsen fyysiset vammat ovat aiheutuneet tapaturmassa, lapsen leikkejä tai piirroksia on ylitulkittu. (Kaunisto ym. 2021, 95, 97.)

Tutkinnan edetessä esiin nousseilla asioilla pyritään eri hypoteeseja sitten joko varmentamaan tai sulkemaan pois. Eri hypoteeseja pohdittaessa on tärkeää pitää omat ennakoasenteet sekä uskomukset kurissa, koska tutkimukset ovat osoittaneet niiden lisäävän virheiden riskiä. (Finnilä-Tuohimaa 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 448–449.) Kun oikeuspsykiatrian yksikössä tehdään hypoteesityöskentelyä, mietitään mitkä muut asiat voisivat selittää epäiltyä tapahtumaa, kerätään taustatietoja sosiaalityöntekijän ja terveydenhuollon puolelta sekä tarvittaessa myös päiväkodilta tai koululta (Haastattelut). Psykologien laatimissa asiantuntijalausunnoissa otetaan siis kantaa muun muassa siihen, kuinka todennäköinen mikäkin hypoteesi on, eli mitkä asiat puhuvat hypoteesin puolesta ja mitkä taas eivät. Lausuntoon on tärkeää yhdistää tapauksen taustatiedot sekä lapsen haastattelu suhteessa johtopäätöksiin. Kaikki asiat tulee ottaa huomioon. Lausuntojen

tarkoitus on antaa poliisille ja oikeuslaitokselle välineitä asian pohdintaan, onko rikos tapahtunut vai ei. Lausunnossa ei oteta kantaa siihen, onko epäilty tapahtuma tapahtunut vai ei, sen päätöksen tekee viimekädessä oikeuslaitos. (Finnilä-Tuohimaa 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 447, 452–454.)

3.3.2 NICHD-haastattelurunko

Suomessa lasten haastatteluissa sekä kuulusteluissa käytetään NICHD (National Institute of Child Health and Human Development) -haastattelurunkoa, joka on kehitetty Yhdysvalloissa ja pohjautuu tieteellisiin tutkimuksiin. NICHD-haastattelurunko on alun perin kehitetty ohjeistamaan lapsia kuulustelevia ammattilaisia. (Lehtinen & Rossi 2022, 11, 79.) Runkoa käyttävät sekä lapsirikostutkintaan erikoistuneet rikostutkijat, että poliisille virka-apua antavat psykologit. Suomessa haastattelurunkoa on käytetty vuodesta 2003 lähtien.

Rungon tavoitteena on maksimoida lapsen itsensä kertoma tieto ja ohjeistaa kuulustelijaa välttämään johdattelua (Lehtinen & Rossi 2022, 11). Haastattelurunkoa tulee muokata joka kerta tapauskohtaisesti vastaamaan kuultavana olevan lapsen kehitystasoa. Kokemusten mukaan runko on erinomainen työväline lasten kuulemisissa lapsiin kohdistuvissa väkivalta- ja seksuaalirikoksissa. (Ellonen & Rantaeskola 2016, 91.) NICHD-haastattelurunko on saatavilla poliisilaitosten lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnanjohtajilta, rikostutkijoilta ja jatkossa myös poliisin SINETTI-sivuilta ja/tai Kameleon-lomakkeista (POL-2019-34669, 29). Haastattelurungon uusin versio on vuodelta 2020. Verkkovälitteisten seksuaalirikosten tutkintaan on myös oma uusi NICHD-online-runko (Haastattelut). Lasten haastattelemisen verkkovälitteisten seksuaalirikosten tutkinnassa: NICHD-online-rungon esittelytilaisuus järjestettiin Barnahus-hankkeen toimesta verkossa 30.5.2022. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2022b.)

NICHD-haastattelurunko on puolistrukturoitu. Runko antaa raamit haastattelutilanteeseen sekä kysymysten muotoilulle. Sitä ei tule koskaan käyttää muokkaamattomana. Haastattelurunkoa tulee muokata jokaisen lapsen ja jokaisen tapauksen kohdalla juuri kyseiseen tapaukseen sopivaksi. Runko pitää sisällään eri vaiheita: esittäytymisen, tutustumisen, säännöt, harjoitushaastattelun, vaihtoehtoisten hypoteesien selvittämistä, epäillyn rikosasian käsittelyn avoimin kysymyksin ja tämän jälkeen tarkentavin kysymyksin. Lopuksi haastattelutilanne päätetään kiitoksilla ja mukavalla jutustelulla, joka ei liity tutkittavaan tapaukseen. Kullekin lapselle räätälöity haastattelun suunnittelu, hypoteesit huomioiden, vaatii rikostutkijalta sekä psykologilta tarkkaa esitetoselvittelyä lapsesta sekä epäilyistä tapahtumasta. On tärkeää, että haastattelurunkoon sisällytetään kysymyksiä kaikkiin tapauksen hypoteeseihin liittyen. (Kaunisto ym. 2021, 96, 99.)

NICHD-haastattelurungon idea voidaan tiivistää seuraavasti; ensin luodaan lapselle turvallinen ilmapiiri tutustumalla. Luodaan lapsen kontakti ja pyritään rakentamaan luottamussuhde, jotta lapsen on mahdollisimman helppoa kertoa tapahtuneista. Tämän jälkeen lapselle selitetään säännöt eli oikeudet ja velvollisuudet ja totuussääntö sekä muistutetaan muun muassa siitä, että vastauksia ei tule arvata vaan kysymyksiin saa myös vastata, ettei tiedä tai muista. Tämän jälkeen pidetään harjoitushaastattelu jostain myönteisestä ja merkityksellisestä tapahtumasta. Tällä pyritään selvittämään lapselle, millainen tuleva haastattelutilanne on ja harjoitellaan kysymyksiin vastaamista. Vasta kaiken tämän jälkeen siirrytään varsinaiseen kuulemistilanteeseen eli epäiltyyn rikosasiaan. Avointen kysymysten jälkeen lapselta voidaan kysyä tarkentavia kysymyksiä. Ennen lopetusta lapselta tulee vielä kysyä, onko hänellä jotain lisättävää tai kysyttävää. Kuulemistilanteen lopuksi on vielä tärkeää kiittää lasta ja puhua lapsen kanssa jostain neutraalista aiheesta, joka ei lainkaan liity epäiltyyn tapaukseen. Tällä pyritään siihen, että lapselle jää kuulemistilanteesta positiivinen mielikuva, joka taas osaltaan helpottaa mahdollista seuraavaa poliisikohtaamista. Tärkeintä on, että koko kuulemistilanne suoritetaan lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden. NICHD-haastattelurungon perusajatus on aivan samanlainen kuin kuulustelun yleisesti. Myös kuulustelu voidaan jakaa karkeasti seuraaviin vaiheisiin; kuulusteluun valmistautumiseen, joka on tärkein vaihe niin lapsia, kuin aikuisiakin kuultaessa, kuulustelun toimittamiseen sekä kuulustelun päättämiseen.

Lukuisat tutkimukset osoittavat, että käytettäessä NICHD-haastattelurunkoa, paranee haastattelun sekä kuulustelun laatu merkittävästi. Myös jatkuvan palautteen ja työnohjauksen on todettu olevan olennaisia laadun parantavia elementtejä. (Korkman 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 482.)

3.3.3 Kysymystyytit

On tärkeää kiinnittää huomiota kuulustelukysymyksiin. Niillä voidaan vaikuttaa kertomuksen sisältöisiin piirteisiin sekä siihen, kuinka paljon kuultava kertoo. (Kaunisto ym. 2021, 72.) Erilaisilla kysymystyyteillä on myös suuri merkitys siihen, millaisia ja kuinka luotettavia vastauksia kysymyksiin saadaan.

- Avoimilla kysymyksillä, esimerkiksi ”Kerro, mitä jouluaattona tapahtui”, pyritään saamaan laaja vastaus. Avoimilla kysymyksillä myös minimoidaan se, että haastatteliija vaikuttaisi lapsen vastaukseen. Tutkimukset osoittavat, että avoimilla kysymyksillä saadaan totuudenmukaisempia vastauksia, kuin tarkennetuimmilla kysymystyyteillä. Tutkimukset myös osoittavat sen, että avoimia kysymyksiä voidaan käyttää hyvin tuloksin jo 4-vuotiaille lapsille (Korkman 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 462–463.)

- Ohjaavilla kysymyksillä, esimerkiksi ”Missä olitte, kun partamies saapui?” saadaan selvitettyä lapsen kertomuksen epäselvyyksiä. (Korkman 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 463.)
- Vaihtohtokysymyksiä, esimerkiksi ”Oliko partamiehen lakki punainen vai musta?” tulee välttää. Ne saattavat antaa lapselle tietoa, jota tällä ei ole ollut tai johdatella lasta vastaamaan jotain vain ollakseen aikuisen mieleen, vaikka ei vastausta tietäisikään. (Korkman 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 463.) Vaarana on myös se, ettei lapselle anneta lainkaan oikeaa vastausvaihtoehtoa.
- Johdattelevilla kysymyksillä, esimerkiksi ”Partamies taisi olla pelottava?” haastattelija helposti jo viestittää, millaisen vastauksen haluaa (Korkman 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 466).

Vuonna 2006 julkaistussa Julia Korkmanin väitöskirjassa tuotiin esiin tutkimuksista esiin nousut huoli siitä, miten lapsia kuulustelevat poliisit sekä psykologit käyttävät liian usein vaihtoehto- sekä johdattelevia kysymyksiä. Myös vaikeat lauserakenteet, pitkät lauseet sekä epäselvät viittaukset nousivat esille tutkimuksista. (Korkman 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 467–468.) Tämän jälkeen lapsirikostutkiminta on kehittynyt Suomessa parempaan suuntaan. Tämän osoittaa myös 2010-luvulla tehdyt tutkimukset, joiden tuloksista käy ilmi, että Suomessa lasten haastatteluiden sekä kuulusteluiden laatu on parantunut (Kaunisto, 2013; Heikkilä, 2017).

Luotettavimpaan lopputulokseen lapsen kuulemisessa päästään, kun lapsi kertoo itsenäisesti tapahtuneista ja vasta tämän jälkeen häneltä kysytään tarkentavia kysymyksiä. Vaihtoehto- ja johdattelevia kysymyksiä tulisi käyttää tarkkaan harkiten ja suunnitellusti ja vain silloin, kun on pakko. Pienet lapset olettavat helposti, että aikuinen tietää samat asiat kuin hän ja tämä näkyy usein heidän tavassaan kertoa tapahtumista, siksi lasta kuultaessa ovat tarkentavat kysymykset erityisen tärkeitä. On tärkeää selvittää, mitä lapsi tarkoittaa tietyllä käsitteellä. Lapsi voi esimerkiksi puhua lääkäristä, koska henkilöllä on ollut valkoinen takki, vaikka kyseessä on saattanut olla täysin toista ammattia edustava valkotakkinen. Myös sana ”peppu” nostetaan usein esille esimerkikäsitteenä, jota lapset voivat käyttää eri tavalla, kuin aikuiset.

Tutkimusten mukaan lasten hyväksikäyttöepäilyissä varmaa näyttöä on vain 30 %:ssa tapauksista. Tästä syystä on erityisen tärkeää, että mahdollisimman suuri osa lapsen kuulemisesta saadusta tiedosta tulee suoraa lapselta avoimen kerronnan kautta, eikä johdattelevien kysymysten lopputuloksena. Lapsiin kohdistuvissa hyväksikäyttöepäilyissä, lapsen kertoma tapahtuneista on usein ainoa tietolähde. Lapselta on todella tärkeää saada tarkka ja yksityiskohtainen kertomus tapahtuneista. Tämä voi kuitenkin olla todella haasteellista. Asiaan saattaa vaikuttaa muun muassa lapsen

kokema pelko, häpeä, lojaliteetti tekijää kohtaan sekä myös epäasianmukaiset kuulustelumenetelmät. (Finnilä-Tuohimaa & Korkman 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 439–440, 462.)

Erilaisilla kuulustelumenetelmillä sekä -malleilla on suuri merkitys kuulustelun onnistumisessa. Vaikka kuulemistilanteessa lasta olisi kuultu ilman minkäänlaista johdattelua, on johdattelua saattanut tapahtua esimerkiksi tekijän tai hyvää tarkoittaneiden vanhempien toimesta jo ennen kuulemistä. (Finnilä-Tuohimaa 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 440.) Johdattelu tulee kuitenkin muistaa aina jättää tästäkin huolimatta lapsen alustavan puhutuksen, oikeuspsykologisen haastattelun sekä kuulustelun ulkopuolelle.

3.3.4 Johdattelu

Myös johdattelua on tutkittu paljon. Tutkimukset osoittavat, että erityisesti alle 6-vuotiaat lapset ovat hyvin alttiita johdattelun vaikutuksille. Se on merkittävin lapsen kertomuksen luotettavuuteen vaikuttava tekijä. Johdattelulla voidaan vaikuttaa ihmisen mieleen, asenteisiin, ajatuksiin ja toimintaan. Johdattelevat kysymykset kuten myös muu kuultavan johdattelu lisäävät riskiä virheellisten muistikuvien syntymiseen. Johdattelua voi olla esimerkiksi johdattelevien kysymysten esittäminen, syyttävien mielipiteiden ilmaiseminen esimerkiksi epäilystä tekijästä, virheellisen tiedon antaminen tapahtumista tai valemuistojen synnyttäminen. (Lahtinen 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 184.) Johdattelu erityisesti pikkulasten tai erityislasten kohdalla on hyvin riskialtista (Kaunisto ym. 2021, 103).

Johdatteluun saatetaan turvautua esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsi on ujo tai niukkasanainen, eikä juurikaan kerro tapahtuneista. Tällä saatetaan pyrkiä auttamaan lasta vastaamaan vaikeisiin kysymyksiin ja kertomaan kokemuksistaan. (Lahtinen 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 184, 186, 467.) Usein johdattelua tehdään huomaamatta sekä vahingossa (Kaunisto ym. 2021, 22).

Esitettäessä johdattelevia kysymyksiä, riskinä on, että lapsen kertomus vääristyy ja hänen muistikuvansa tapahtumista muokkautuvat. Pitkään jatkuva johdattelu voi saada kuultavan itsensäkin uskomaan johonkin, mitä ei ole todellisuudessa tapahtunut. Pahimmassa tapauksessa johdattelu päättyy tilanteeseen, jossa lapsi kertoo rikoksesta, jota ei todellisuudessa ole tapahtunut. Joskus johdattelevilla kysymyksillä yritetään helpottaa lasta vaikeassa tilanteessa, tulee kuitenkin muistaa, että johdattelevat kysymykset kääntyvät lasta vastaan rikosprosessin myöhemmässä vaiheessa kertomuksen todistusarvon heiketessä luotettavuutta arvioitaessa. (Kaunisto ym. 2021, 101–102.)

Tilanteessa, jossa poliisi, syyttäjä tai tuomioistuin tilaa oikeuspsykologisen lausunnon lapsen kertomuksen luotettavuudesta tulee yhdeksi arvioinnin kohteeksi kuulustelijan toiminta suhteessa suosi-
tuksiin, ohjeistuksiin sekä tieteelliseen tutkimustietoon. Tarkastelun kohteena ovat myös kuulusteli-
jan kontakti lapseen, lapselle esitetyt kysymykset sekä NICHD-haastattelurungon vaiheiden nou-
dattaminen. Arvioinnissa huomiota kiinnitetään myös johdattelevien kysymysten määrään sekä ky-
symysten laatuun. Kysymyksestä riippuen jo yksi johdatteleva kysymys väärässä paikassa väärään
aikaan voi olla kohtalokas lapsen kuulustelun luotettavuuden arvioinnin näkökulmasta. (Kaunisto
ym. 2021, 102.) Lasten kuulusteluiden luotettavuutta arvioitaessa tarkastelun kohteena ei siis ole
pelkästään lapsi ja hänen kertomansa, vaan myös lapsen kuulustelun suorittanut rikostutkija ja jois-
sain tapauksissa myös alustavan puhutuksen suorittanut ensipartion poliisi.

Siihen, miten lapsen kuuleminen onnistuu, voidaan vaikuttaa erilaisilla kysymystypeillä ja miten
niitä käytetään missäkin vaiheessa kuulemista. Johdattelulla taas saatetaan pilata koko kuulustelu
ja pahimmillaan koko epäillyn rikosasian tutkinta. Mutta miten kuulustelija voi tunnistaa valehtelun?

3.4 Valehtelu

Tässä kappaleessa kerron, mitä valehtelu on ja millaisia keinoja sen tunnistamiseen mahdollisesti
on. Pohdin myös, miten valehtelevan lapsen voi tunnistaa, vai onko se ylipäättään mahdollista.

3.4.1 Mitä valehtelu on?

Psykologian professori Aldert Vrij mielestä valhe on ”*menestyksenkäs tai epäonnistunut tarkoituk-
sellinen yritys, ilman ennakkovaroitusta, saada toinen henkilö uskomaan asiaan, jota kertoja itse
pitää epätotena*”. Valehtelu voi olla totuuden muuntamista, väärentämistä sekä salaamista. Aina
valehteluun ei siis tarvita edes sanoja. Suurin osa ihmisten kertomista valheista on väärennöksiä
(DePaulo ym. 1996, 70, 979–995). Valehtelusta voidaan puhua silloin, kun henkilö tarkoitukselli-
sesti pyrkii saamaan toisen uskomaan sellaista, johon ei itse usko. (Hartwig & Santtila 2008, teok-
sessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 230; Kaunisto ym. 2021, 58.)

Noin neljän vuoden iässä opitaan tietoinen valehtelu (Vrij 2002). Jo 2–3-vuotias osaa johtaa ai-
kuista harhaan välttääkseen rangaistuksen. Mitä nuorempi lapsi on, sitä todennäköisemmin hän
puhuu totta, koska ei osaa vielä valehdella. Lapset oppivat vähitellen valehtelevaan tavoitelles-
saan etua itselleen, esimerkiksi noin 2,5-vuotias osaa jo huijata voittaakseen pelissä. Väärien tieto-
jen antaminen voi myös perustua siihen, että lasta on pyydetty tekemään niin. Lapsi voi turvautua
valehteluun tai väärien tietojen antamiseen myös siitä syystä, että hän suojelee läheistään. Noin 4-
vuotiaana lapsi alkaa tulemaan tietoiseksi toisten ihmisten ajatuksista ja mielestä. Tämä on myös
edellytys sille, että lapsi oppii pitämään salaisuuksia. Tavallisesti 5–6-vuotiaat lapset ovat jo taitavia
pitämään salaisuuksia. Mielikuvituksen lapsi oppii yleensä erottamaan todellisista tapahtuneista

viimeistään kuuden vuoden ikään mennessä. Joskus lapset pyrkivät täyttämään muistiaukkoja mielikuvituksellaan. Joskus mielikuvitus sekoittuu todistajanlausuntoon, mikä onkin varsin ongelmallista lapsitodistelun luotettavuuden arvioinnissa. (Lahtinen 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 177–178.)

3.4.2 Valehtelun tunnistaminen

Usein uskomme, että poliisit ovat siviilihenkilöitä parempia tunnistamaan valehtelun, myös poliisit itse uskovat monesti näin (Strömwall & Granhag, 2010). Tutkimukset kuitenkin osoittavat, etteivät he ole sen taitavampia tunnistamaan valehtelua kuin muutkaan (mm. Bond & DePaulo, 2006; Cooper ym. 2009; Hartwig ym. 2004). Eri tutkimusten valossa voidaan todeta, että poliisit pystyvät tunnistamaan valheet keskimäärin 56 prosentin todennäköisyydellä, tulokset ovat vaihdelleet 40–70 prosentin välillä. Luku 56 ei juurikaan eroa arvaamisesta, jolla on mahdollista päästä 50 prosentin todennäköisyyteen. Lukuisista tutkimuksista huolimatta, valehtelu on erittäin vaikea ilmiö edelleen ja siksi onkin tärkeää pitää mieli nöyränä sen tunnistamisen suhteen. Poliisit ovat taipuvaisempia pitämään ihmistä valehtelijana, kun taas siviilihenkilöt ovat usein liian sinisilmäisiä. Heikentynyttä luottamusta ihmisten vilpittömyyteen voidaan pitää poliisien ammattitautina. Toisaalta se on myös edellytys riittävän kriittiselle ajattelulle sekä tärkeä osa poliisien työturvallisuutta. (Kaunisto ym. 2021, 61–62, 65.)

Poliiseilla valehtelun tunnistamista voi vaikeuttaa myös paikkansapitämättömät sekä väärät uskomukset siitä, miten ihmiset käyttäytyvät valehdellessaan. Vanhemmissa oppikirjoissa on esitetty vinkkejä ja ohjeita siitä, miten tunnistaa valehtelija, näiden taustalla ei kuitenkaan ole ollut mitään tieteellistä näyttöä. (Kaunisto ym. 2021, 62–63.) Esimerkiksi Inbau sekä hänen kollegoidensa laatimassa kuulustelun opaskirjassa neuvotaan tarkkailemaan rikoksesta epäillyn sanatonta viestintää syyllisyyden arvioimiseksi (Inbau ym. 2001, 6). Tässä on kaksi ongelmaa; ihmiset eivät ole kovinkaan taitavia erottamaan rehellistä käytöstä valheellisesta. Myöskään tutkimukset eivät ole kyenneet vahvistamaan sanatonta viestintää päteväksi vihjeeksi valehtelusta. Vaarana siis on, että monet erityisesti vanhemmat opaskirjat saattavat ylläpitää stereotyyppisiä valehtelevan käyttäytymisestä. (Hartwig & Santtila 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 239–240.) Tällaisista vääristä uskomuksista voi olla vaikeaa sekä hidasta irtaantua. Uskomukset valehtelijan tunnistamiseksi voivat olla hyvinkin juurtuneita. (Kaunisto ym. 2021, 63.)

Tutkimusten mukana valehtelun vihjeet ovat vähäisiä. On kuitenkin havaittu, että valehtelijat ovat totta puhuviin verrattuna jännittyneempiä ja yhteistyöhalukkuus on yleensä myös matalampi. Sanattoman viestinnän lisäksi eroja on löydetty myös kertomuksissa. Valehtelijat vastaavat usein lyhyemmin ja sisällyttävät kertomaansa vähemmän yksityiskohtia. Tämän lisäksi valehtelijan tarinat ovat usein epäloogisempia sekä ristiriitaisempia. On myös todettu, että valehtelija ei myönnä yhtä

helposti muistamattomuuttaan, kuin totta puhuva. (Hartwig & Santtila 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 236–237.)

Vaikka tutkimukset osoittavat, ettei valehtelua voida tunnistaa ihmisen käytöksen perusteella, tieteellisten tutkimusten perusteella on kuitenkin löydetty muutamia piirteitä, jotka näyttäisivät olevan yhteydessä valehteluun. Näitä piirteitä ovat esimerkiksi: vähäinen käsien liike, mahdottomat sekä epäuskottavat vastaukset, korkea puheääni, pitkät tauot puheessa, lyhyet vastaukset sekä kielto-lauseet (Granhag & Strömvall 2018; Vrij & Granhag 2007). Tieteellisten tutkimusten mukaan on myös löydetty sellaisia piirteitä, jotka eivät liity valehteluun, vaikka usein näin uskomme. Näitä piirteitä ovat esimerkiksi: epäröinti kerronnassa, hymyileminen, virheet puheessa, silmien räpyttely, katsekontakti tai sen vältteleminen sekä asennon vaihtelevuus. Piirteitä tulkittaessa tulee kuitenkin pitää mielessä se, että niiden esiintyminen tai niiden puuttuminen eivät mahdollista valehtelun tai totta puhumisen arviointia yksilötasolla. (Kaunisto ym. 2021, 64.)

Yksi syy valehtelun tunnistamisen vaikeuteen on varmasti myös se, että todelliset ja oletetut vihjeet valehtelusta eivät välttämättä ole aina samat. Usein hermostuneen ihmisen eleet kuten esimerkiksi lisääntynyt liikehdintä, puhevirheet sekä hitaampi puhenopeus mielletään valehtelijalle tyypillisiksi. Näin oletuksena syntyy, että hermostunut henkilö valehtelee, vaikka hermostuneisuus saattaa aiheutua ahdistavasta kuulustelutilanteesta. (Hartwig & Santtila 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 237–238.) Helposti myös voimakas stressi liitetään valehteluun. Stressi ei kuitenkaan ole valehtelijan yksinoikeus. Henkilö voi olla todella stressaantunut esimerkiksi tilanteessa, jossa häntä epäillään rikoksesta, jota hän ei todellisuudessa ole tehnyt. Hermostunut käytös saattaa näyttäytyä kuulustelijalle epäilyttävänä käytöksenä ja näin stressi saatetaan helposti tulkita virheellisesti valehteluksi. (Kaunisto ym. 2021, 60.)

Valheen tunnistamiseen on mahdollista vaikuttaa myös erilaisilla kuulustelumenetelmillä. Esimerkiksi näytön paljastaminen kuulustelun loppupuolella saattaa auttaa tunnistamaan valehtelun. Tällöin henkilö saattaa joutua muuttamaan kertomustaan ja näin kertomuksen luotettavuus kärsii. Vastaavasti jos näyttö paljastetaan heti kuulustelun alussa, voi kuultava keksiä tarinan sen tiedon ympärille. Näytön paljastamisen ajankohdalla on siis suuri merkitys kertomuksen luotettavuuden arvioinnissa. (Hartwig & Santtila 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 241, 243.)

Valehtelua on pyritty tunnistamaan erilaisin keinoin. Keinoihin on kuulunut muun muassa fysiologisiin reaktioihin perustuvia mittauksia, sana-assosiaatiotestejä, stressitasoja nostavia kuulustelutekniikoita, mikroilmeiden tarkasteluita sekä yritys kehittää valheenpaljastuskonetta. Mikään näistä keinoista ei kuitenkaan ole tuottanut toivotunlaista tulosta. Ihmiset käyttäytyvät valehdellessaan hyvin eri tavoin, sen takia onkin ollut mahdotonta löytää valehteluun liittyvää reaktiota tai käyttäytymistä.

Arviointia ei myöskään helpota se, että totta puhuvan käytös ei välttämättä eroa lainkaan valehtelevan käytöksestä. Tilanteeseen vaikuttaa niin kuultavan oma persoonallisuus, kertomuksen harjoittelu kuin myös kuulustelija sekä hänen olemuksensa ja kysymyksensä. Ihmisen valehtelua on todella vaikea tunnistaa, oli kyseessä sitten kokenut kuulustelija tai kone. (Kaunisto ym. 2021, 59.)

3.4.3 Miten tunnistaa valehteleva lapsi?

Usein kuvitellaan, että valehtelun näkee lapsen naamasta, tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Tutkimuksissa ei ole löydetty mitään tiettyjä käyttäytymispiirteitä, mikä paljastaisi lapsen valehtelun. Lukuisat tutkimukset osoittavat, että vihjeet valehtelusta ovat vähäisiä. Jotkin piirteet kuitenkin esiintyvät todennäköisemmin silloin, kun lapsi kertoo epäluotettavaa kertomusta. Näitä piirteitä ovat esimerkiksi pidemmät tauot puheessa sekä pidemmät viiveet kysymyksiin vastatessa, aivan kuten myös aikuisilla. Pienet lapset, noin 2–3-vuotiaat hymyilevät tutkimusten mukaan enemmän toimiesseen epärehellisesti, kun taas isommat, noin 8-vuotiaat vähemmän. Noin 5-vuotiailla käsien ja jalkojen liikuttelu usein kasvaa heidän valehdellessaan, kun taas isommilla, noin 9-vuotiailla raajojen liikuttelu vähenee. Lasten käyttäytymistä seurattaessa on pidettävä mielessä, että lapsi voi käyttäytyä tietyllä tavalla monesta eri syystä. Käytöksen taustalla saattaa olla esimerkiksi pelko siitä, mitä hänen kertomastaan seuraa. On erittäin virheeltistä arvioida lapsen kertoman luotettavuutta ainoastaan lapsen käytöksen perusteella. (Lahtinen, Hartwig & Santtila 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 181–182, 236.)

Kuten muistia käsittelevässä kappaleessa toin esille, lapsi ei välttämättä itsekään tiedosta valehtelevansa. Tilanne voi olla sellainen, jossa lapsen muistot eri tapahtumista ovat saattaneet sekoittua tai lapsi pitää muiden kertomaa virheellisesti totena. Lapsen muistiin tapahtuneista on saatettu vaikuttaa myös johdattelun avulla. Tutkijat ovatkin nostaneet ongelman esille siitä, että ammattilaisten on todella vaikea tunnistaa epärehellisiä kertomuksia, koska lapsi ei välttämättä itsekään tiedä, että hänen kertomuksensa ei ole totta. (Lahtinen 2008, teoksessa Santtila & Weizmann-Henelius 2008, 183.) Valehtelemisen tunnistaminen kuulustelijan näkökulmasta voi siis olla mahdotonta siitäkin syystä, ettei kuultava itsekään tiedosta valehtelevansa. Mutta kuten edellä jo todettiin, valehtelemisen on tietoista huijaamista. Jos ihminen uskoo omiin mielikuviinsa totena, ei voida puhua valehtelemisestä.

Avainasemassa valehtelun tunnistamisessa on se, että kuultavan kertomusta verrataan tutkinnassa selvitettyyn muuhun tietoon sekä mahdolliseen näyttöön. (Kaunisto ym. 2021, 65.) Monesti juuri tämä muodostuu suureksi haasteeksi lapsirikostutkinnassa. Lapsen ollessa osana rikosprosessia, on tilanne usein se, että lapsen antama kuulustelukertomus saattaa olla ainoa todiste koko tutkittavassa rikosasiassa.

4 HAASTATTELUOSIO

Tässä kappaleessa vastaan tutkimuskysymyksiin sekä haastateltaville esitettyihin lisäkysymyksiin haastatteluiden pohjalta (liite 2). Lisäksi kerron millaisia terveisiä haastateltavat lähettivät lapsirikostutkinnasta kiinnostuneille poliiseille (liite 1). Haastateltavat pysyvät työssäni anonyymeinä.

4.1 Tutkimustulokset

Tuloksia tulkittaessa tulee huomioida, että ne perustuvat kolmen alan asiantuntijan kokemuksiin sekä mielipiteisiin. Ensimmäinen haastattelu toteutettiin 1.6.2022 Tampereen yliopistollisen sairaalan eli Taysin lastenpsykiatrian klinikan, lasten oikeuspsykiatrian yksikössä. Haastatteluun osallistui kaksi yksikön psykologia. Haastattelu nauhoitettiin. Toinen haastattelu toteutettiin Teams-puheluna 8.6.2022 kolmannelle samaisessa yksikössä työskentelevälle psykologille. Myös tämä haastattelu nauhoitettiin. Haastateltaville esitettiin ennen haastatteluita kolme taustakysymystä, joihin haastateltavat vastasivat kukin tahoillaan sähköpostilla. Haastatteluissa käytiin läpi ensin lisäkysymykset, sitten varsinaiset tutkimuskysymykset. Seuraavissa (4.1.2 ja 4.1.3) kappaleissa olen tiivistetysti kertonut, mitä haastatteluissa nousi esille.

4.1.1 Taustakysymykset

Mikä olet koulutukseltasi?

Haastateltavat ovat koulutukseltaan psykologeja.

Kerro lyhyesti, mitä teet työksesi? (Yhteistyö poliisin kanssa)

Vastaukset sisällytetty kappaleeseen 2.4.1.

Mitä terveisiä / toiveita haluaisit antaa lapsirikostutkinnasta kiinnostuneille poliiseille?

Vastaukset sisällytetty kappaleeseen 4.2.

4.1.2 Lisäkysymykset

Minkä ikäisiä lapset ovat, joita haastattelette (oikeuspsykologinen haastattelu)? Haastateltavat lapset ovat pääsääntöisesti alle kouluikäisiä, noin 4–6-vuotiaita. Harvoissa tapauksissa haastateltava saattaa olla kolmekin vuotias, tällöin tapauskohtainen harkinta on erittäin tärkeässä roolissa. Haastateltavat voivat myös olla 7–17-vuotiaita. Tällöin kyseessä on yleensä nuori, jolla on kehityksen tai psyykkisen voinnin haasteita, esimerkiksi kehitysviiveitä, nepsy-piirteitä, vaikeita mielenterveyden ongelmia tai kehitysvammaa. Teini-ikäisillä haastateltavilla on usein haasteita psyykkisessä voinnissa tai muuta haastavaa käytöstä. Kyseessä saattaa myös olla nuori esimerkiksi vaikean huoltoriidan keskellä, jolloin tulee miettiä johdattelun mahdollisuutta.

Seuraako poliisi aina oikeuspsykologista haastattelua reaaliajassa? (Esimerkiksi peili-ikkunan takaa tai istuuko joskus vieressä jne.?) Oikeuspsykologiset haastattelut liittyvät aina poliisin esitutkintaan. Poliisi seuraa oikeuspsykologista haastattelua aina, koska haastatteluita tekevät psykologit eivät ole esitutkintaviranomaisia, toisin kuin poliisit. Poliisin on aina oltava läsnä haastattelussa. Harvoissa tapauksissa poliisi on seurannut haastattelua reaaliajassa etäyhteydellä. Yleensä poliisi kuitenkin on seurantahuoneessa, josta haastattelua on mahdollista seurata peili-ikkunan takaa tai näytöltä tallennuslaitteiden välityksellä. Joskus haastattelu toteutetaan muualla, esimerkiksi koulussa. Näissä tapauksissa saattaa olla, että psykologi ja poliisi ovat jopa samassa huoneessa ilman sermiä. Aina lapselle ja nuorelle kuitenkin kerrotaan, että kyseessä on poliisin esitutkinta ja poliisi on paikalla. Toisinaan haastattelu saatetaan tehdä niin sanottuna yhteishaastatteluna poliisin ja psykologin kesken. Tällöin myös poliisi voi olla aktiivinen kysymysten esittäjä haastattelussa.

Tehdäänkö kaikki haastattelut työparityöskentelynä? Onko haastattelussa aina vain haastateltava lapsi ja yksi aikuinen? Onko lapsella usein esimerkiksi tukihenkilö mukana? Oikeuspsykologiset haastattelut toteutetaan lähes poikkeuksetta työparityöskentelynä kahden psykologin kesken. Yleensä jokaiseen tapaukseen jaetaan lähtökohtaisesti kaksi psykologia, suurempiin tapauksiin enemmänkin. Harvoissa tapauksissa haastattelun hoitaa psykologi yksin, tällöin kyseessä on yleensä hyvin kokenut psykologi eikä tapaus ole lähtökohtaisesti kovinkaan vaativa tai tilanne on sen verran akuutti, ettei paikalle pääse muut kuin haastatteleva psykologi sekä poliisi. Toisinaan työpari koostuu myös psykologista ja poliisista.

Pääsääntöisesti haastattelussa on vain yksi aikuinen ja haastateltava lapsi. Joissain tapauksissa lapsella voi olla joku tukeva henkilö mukana, esimerkiksi sosiaalityöntekijä tai vanhempi. Vaikka laki ei kiellä vanhemman läsnäoloa, pyritään haastattelussa siihen, etteivät vanhemmat olisi läsnä haastatteluhuoneessa. Haastattelutilanteet pyritään pääsääntöisesti rakentamaan siten, että lapsi on kaksin haastattelijan kanssa mutta tässäkin asiassa tulee käyttää tapauskohtaista harkintaa, ettei ketään pakoteta tilanteeseen, jossa ei voi olla. Harvoissa tapauksissa tapaukseen valittu työpari toteuttaa haastattelun yhdessä. Myös poliisin kanssa tehtävät yhteishaastattelut toteutetaan kaksi aikuista ja yksi lapsi -periaatteella. On myös mahdollista, että poliisi kuulustelee ja työparina oleva psykologi seuraa tilannetta.

Tallennetaanko haastattelu aina kuva- tai äänitallenteena, kuten poliisin suorittama lapsen kuulustelu? Oikeuspsykologiset haastattelut videoidaan aina, myös 15–17-vuotiaiden haastattelut.

Onko teillä ajatusta siitä, miten ja mistä epäily lapsen kertoman luotettavuudesta on saattanut herätä ja kenelle (epäily, ettei lapsi puhu totta)? Onko joku tietty kaava, mikä tässä asiassa on havaittavissa? Usein epäily syntyy henkilölle, jota epäillään. Epäily voi kuitenkin tulla

myös sille henkilölle, joka epäilyn tapauksen on tuonut esille. Monesti myös päiväkodissa pohditaan, voiko jokin lapsen kertoma pitää paikkaansa, mutta asia on silti vietävä eteenpäin. Epäily voi herätä myös perheenjäsenissä, vaikka eivät olisikaan epäilyn asemassa. Epäily voi herätä myös viranomaisissa, oikeastaan siis kenellä tahansa. Joissain tapauksissa epäily lapsen kertoman luotettavuudesta voi herätä siitä syystä, että lapsella on ollut muitakin puheita, jotka eivät aina ole pitäneet paikkaansa. Pienet lapset voivat puhua kaikenlaista ja syitä voi olla monenlaisia. Tästä syystä lapsen kertomaa tuleekin selvittää muutenkin kuin vain lasta haastattelemalla. Tutkimustiedon valossa tiedetään, että tietynlaisiin tilanteisiin liittyy suurempi väärin epäilyjen riski, esimerkiksi haastaviin huoltoriitatilanteisiin. Tyypillinen tilanne on myös sellainen, jossa on hyvin pieni lapsi ja vanhemmalle on herännyt huoli jostain mahdollisesti tapahtuneesta jo ennen, kun lapsi on itse asiasta kertonut. Tällaisessa tilanteessa on suurempi riski sille, että lapsen kertoma on saattanut vääristyä alkuperäisestä tapahtumasta sen seurauksena, että asiasta on keskusteltu paljon huolestuneen vanhemman kanssa. Tärkeää on kuitenkin aina huomioida valehtelun mahdollisuus.

4.1.3 Tutkimuskysymykset

1. Miten (oikeuspsykologisen) haastattelun luotettavuutta arvioidaan?

Haastattelun luotettavuutta arvioitaessa esille nousee todella monia asioita. Arviointia tehtäessä ei ole väliä, onko kyseessä psykologin suorittama oikeuspsykologinen haastattelu vai poliisin suorittama lapsen tai nuoren kuulustelu. Äkkiseltään esille nousevat kysymystyyppit ja johdattelu, mutta todellisuudessa se on todella paljon muutakin. Haastattelun luotettavuus muodostuu haastattelun laatuun liittyvistä asioista, kuten kysymystyypeistä, johdattelun välttämisestä, kontaktista ja toisaalta myös siitä, miten lapsi kertoo, sisältääkö kertomus ristiriitoja, satuilua tai muuta epärealistista. Usein puhutaankin haastattelun laadusta ja sen arvioinnista osana luotettavuuden arviointia, sekä lapsen kertomuksen sisällön arvioinnista. Arvioinnissa pohditaan muun muassa sitä, onko haastattelu suoritettu kriteerien mukaisesti, onko laadittu hypoteeseja/tutkintalinjoja, eli löytyykö epäilylle vaihtoehtoisia selityksiä. Myös kuulustelun laadulla on suuri merkitys. Tiedyt elementit haastattelurungosta tulee käydä lapsen kanssa läpi, kuten esimerkiksi oikeudet ja velvollisuudet. Haastatteluhuone esitellään, harjoitushaastattelulla harjoitellaan kertomista ja vasta tämän jälkeen siirrytään epäiltyyn asiaan. Liikkeelle tulee lähteä avoimilla kysymyksillä. Kysymystyyppeihin liittyy tiiviisti myös se, miten lapselle kerrotaan se, mistä haastattelussa on kyse, eli miten epäiltyyn asiaan siirrytään. Lapselle ei tule tuoda asiaa totena esille, jos kiistatonta näyttöä ei ole.

Kysymystyyppien lisäksi tärkeässä roolissa on myös se, miten epäily mahdollisesta rikoksesta on herännyt. On tärkeää selvittää, onko johdattelua tai vaikuttamista voinut liittyä jo siihen tilanteeseen, kun lapsi on ensimmäisen kerran asiasta kertonut. Johdattelulla on saatettu vaikuttaa jo tuol-

loin lapsen kertomaan tai muistikuviiin mahdollisesta tapahtumasta. Usein haastattelijan tietoon tulee vain osa tapahtumista, jolloin yhteistyö muiden viranomaisten kanssa on tärkeää, jotta saadaan kaivettua lisää tietoa.

Kertoman luotettavuuteen liittyy tiiviisti myös tapahtumista kulunut aika, lapsen ikä ja kehitystaso. Helposti ajatellaan, että nuori ikä ja kehitystaso pelkäästään heikentävät luotettavuutta. Tilanteen ollessa oikeanlainen, myös pieniltä lapsilta on mahdollista saada yhtä luotettavaa kertomaa. Joissain tilanteissa lapsen nuori ikä voi jopa vahvistaa kertoman luotettavuutta. Usein pieneltä lapselta puuttuu tietynlainen tietämys asioista, suunnitelmallisuus ja kyky tapahtumakuvan valehteluun.

Niissä tapauksissa, joissa käytössä on hälytyskeskuspuheluiden tallenteita tai kirjauksia, lähtee luotettavuuden arviointi liikkeelle jo niistä. Luotettavuutta arvioitaessa, etenkin perheen sisäisissä epäilyissä, voidaan lapsen asiakirjatietoja käsitellä pitkältikin ajalta. Keskeisintä on selvittää, milloin epäily lapseen kohdistuneesta rikoksesta on todella syntynyt. Arvioinnissa käsitellään myös jo mahdolliset ensipartion laatimat nauhoitteet esimerkiksi kotikeikalla suoritetusta alustavasta lapsen puhuttamisesta. Jos puhutus ei ole videolla, tulee kirjaukseen aina suhtautua pienellä varauksella, koska kirjaus on saatettu tehdä jälkikäteen, siitä saattaa puuttua osa tai jotain osaa on saatettu muuttaa. Luotettavuutta arvioitaessa olennaista olisi tietää, kuka on ollut paikalla, kun lapsi on kertonut asiasta ensipartiolle tai jos paikalla on ollut useampia lapsia, kuka lapsi on kertonut mitään. Tällaiset asiat on mahdollista arvioida usein jo videon kautta. Pelkistä kirjauksista tällaiset asiat puuttuvat usein kokonaan.

Arviointiin vaikuttaa lapsen kertoma suhteessa kaikkeen muuhun, esimerkiksi epäillyn sekä muiden ihmisten kertomaan. Olennaista on myös paikkojen ja muiden faktojen tarkastaminen. Jos lapsi esimerkiksi kertoo, että oli viime viikolla mummolassa, tulee varmistaa, oliko hän todella viime viikolla mummolassa. Myös siihen, kertooko lapsi samalla tavalla kuin aiemmin, tulee kiinnittää huomiota. Monesti lapset saattavat kiistää tai kertoa asioista hieman eri tavalla sekä eri yksityiskohtien, mutta sekään ei yksinään tee kertomasta epäluotettavaa. Ikätasoon liittyen esimerkiksi määrät ja ajankohdat voivat olla lapselle vaikeita, siksi niihinkin tulee kiinnittää huomiota. Toisinaan lapsi ei kerro mitään, vaikka on aikaisemmin kertonut. Tällöin pohditaan sitä, mistä syystä lapsi on lakannut kertomasta ja mikä kaikki siihen mahdollisesti vaikuttaa, onko esimerkiksi kotona tapahtunut jotain.

Usein ajatellaan, että paljon yksityiskohtia sisältävä kertoma on luotettavaa. Se ei kuitenkaan välttämättä aina ole luotettavan kertoman merkki. Kertomaa tulee arvioida siitakin näkökulmasta, onko se realistista ja jos ei ole, mistä kertoma mahdollisesti johtuu. Myös mahdollisia psyykkisiä sekä neurologisia häiriöitä ja niiden vaikutusta lapsen kertomaan arvioidaan. Uskomuksista poiketen, arvioita tai analyysejä ei tehdä ilmeistä eikä eleistä.

Luotettavuutta arvioitaessa huomiota tulee kiinnittää kokonaisuuteen, saako lapsi asianmukaisen mahdollisuuden kertoa hänelle tapahtuneista asioista, onko haastatteluilmapiiri ja kontakti hyvää, kuinka paljon haastattelussa esiintyy suotavia kysymystyyppisiä tai esiintyykö siinä sen sijaan epäsuotavia kysymystyyppisiä tai johdattelua. Luotettavuutta arvioidaan muun muassa laskemalla kysymystyyppisiä. Laskennasta on ohjeistus. Lähtökohtaisesti avoimia kysymyksiä tulisi olla mahdollisimman paljon, vaihtoehtokysymyksiä vain maksimissaan 20 prosenttia ja johdattelevia kysymyksiä ei tulisi esiintyä lainkaan. Pelkästään kysymystyyppejäkään ei voida tuijottaa. Tilanne voi myös olla sellainen, jossa lapsi tai nuori kertoo todella paljon itse avoimesti, eikä haastattelijalle silloin jää juurikaan avoimia kysymyksiä kysyttäväksi. Tällöin kysymystyyppi-prosentit helposti vääristyvät.

Keskeisimpinä asioina luotettavuutta arvioitaessa voitaneen pitää sitä, miten kertomaa tulee, perustuuko se lapsen avoimeen kuvaukseen, miten häneltä tarkennetaan tapahtumia, esiintyykö haastattelussa suoraan johdattelevia kysymyksiä, oletuksia, ehdotuksia, äänenpainoa tai onko haastattelussa painostava tunnelma. Lisäksi kiinnitetään huomiota myös siihen, miten epäily tulee esiin haastattelussa ja kuinka paljon sitä täytyy pohjustaa lapselle, varsinkin jos siihen liittyy johdattelua. Asiaan vaikuttaa myös se, onko tilanteessa hyvä kontakti, tapahtuuko väärinymmärryksiä tai muuta tahatonta. Kokemuksella sekä kliinisellä osaamisella on myös suuri merkitys. Arviointia tehtäessä lapsen kertomaa verrataan kaikkeen muuhun tietoon ja näyttöön epäilyistä asiasta.

2. Mitkä seikat vaikuttavat lapsen kertoman luotettavuuteen?

Isoina teemoina voidaan nostaa esille, miten epäily on syntynyt, miten haastattelu on toteutettu ja millaisia asioita lapseen, hänen piirteisiinsä sekä perheeseensä liittyy. Haastattelijan toimintaa voidaan pitää yhtenä tärkeimmistä asioista. On ikävää, jos joudutaan arvioimaan haastattelua tai kuulemistelua, joka on suoritettu huonosti. Mikäli kuuleminen ei ole noudattanut suosituksia, siitä ei välttämättä voida sanoa mitään. Tällöin tulee miettiä lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden, voidaanko lasta yrittää kuulla uudelleen niin sanotusti oikein. Tämä toki voi olla haastavaa.

Haastattelun suunnitteluun, esimerkiksi haastattelujärjestelyyn tulee kiinnittää huomiota. Tällä voidaan vaikuttaa siihen, millaiset vaikutusmahdollisuudet vanhemmilla tai epäilyllä on lapseen ennen haastattelua. Tähän vaikuttaa olennaisesti myös perhesuhteet, varsinkin jos epäily on perheen sisäinen. Vaikuttaminen saattaa korostua erityisesti silloin, kun vanhemmat ovat eronneet. Perhesuhteet ja -dynamiikat vaikuttavat usein lapsen halukkuuteen kertoa tapahtumista. Esimerkiksi jos kyseessä on perheen sisäinen epäily, lapsella saattaa olla suurempi halu jättää asioita kertomatta.

Moni luotettavuuteen vaikuttavista tekijöistä ovat yhteisvaikutuksessa keskenään. Esimerkiksi tapahtumasta kulunut aika saattaa tarkoittaa sitä, että muistikuvat heikkenevät, eli muisti vaikuttaa kertoman luotettavuuteen. Toisaalta tapahtumasta kulunut aika kasvattaa myös riskiä, että lapsen kanssa on keskusteltu asiasta. Tapahtumat ovat saattaneet muovautua lapsen muistoissa, eli

myös vääristymisen sekä johdattelun riski kasvaa, mitä enemmän keskusteluja tapahtumasta on käyty tai tapahtumaa on muisteltu. Toki luotettavuuteen vaikuttaa sekin, kuinka paljon lapsen kuulen on keskusteltu asiasta. Kun puhutaan hieman vanhemmasta lapsesta, haasteita saattaa aiheuttaa sekin, että lapsi on itse saattanut hakea aktiivisesti tietoa asiasta esimerkiksi internetistä tai keskustellut kavereidensa kanssa.

Huomiota tulee kiinnittää ylipäättään siihen, millaisia kykyjä lapsella on ikätaso ja kehitys huomioiden muistaa. Lapsen kehitystaso vaikuttaa luotettavuuteen osaltaan myös. Esimerkiksi lapsi, jolla on kehitysviiveitä tai kehitysvamma, on helpommin johdateltavissa ja väärinymmärryksen riski kasvaa. Luotettavan kertoman saantiin liittyy tällöin tiettyjä riskejä. Myös joihinkin psyykkisiin sekä neuropsykiatriisiin häiriöihin liittyy tiettyjä riskejä, jotka tulee arvioinnissa ottaa huomioon.

3. Miten luotettavuuteen vaikuttavat eri kysymystyypit tai se, että lasta kuullaan useamman kerran?

Avoimet kysymykset, esimerkiksi ”Kerro siitä” ja ”Mitä sitten tapahtui” ovat kaikista luotettavimpia. On paljon tutkimusnäyttöä siitä, että avoimet kysymykset laajentavat lapsen kertomusta. Lapselta on saatavissa luotettavampi kertoma silloin, kun hän avoimesti tuottaa kertomaa. Avoimilla kysymyksillä saadaan lapselta spontaani ja lapsen omasta muistista tuleva vastaus.

Tarkentavat kysymykset, esimerkiksi ohjaavat kysymykset kuten ”Miltä henkilö näytti” tai ”Milloin se tapahtui” vaatii lasta muistamaan tietyn asian ja kertomaan siitä. Vaihtoehtokysymykset taas saattavat supistaa lapsen kertomaa. Vaihtoehtokysymyksissä tärkeää on, että esitetään kaikki vaihtoehdot. Lapselle tulee kertoa sekin, että on täysin sallittua sanoa, jos ei muista jotain asiaa. Varsinkin pienten lasten kohdalla vastaukset vaihtoehtokysymyksiin saattavat olla epäluotettavampia, koska lapsi saattaa vastata jotain, vaikka ei ymmärtäisikään kysymystä. Monesti pienet lapset ovat tottuneet siihen, että kun aikuinen kysyy jotain, hänelle täytyy vastata. Lapsi saattaa vastata jotain vaikkei olisi varma asiasta, vain koska niin on opetettu. Muun muassa näistä syistä vaihtoehtokysymyksiä tulisi yrittää välttää.

Oma lukunsa ovat johdattelevat kysymykset. Aina johdattelevia kysymyksiä ei ole helppo hahmottaa. Myös vaihtoehtokysymyksillä ja jopa avoimilla kysymyksillä on mahdollista johdatella. Usein oppaissa puhuttaessa johdattelevista kysymyksistä esiin nostetaan hyvin suoria esimerkkejä kuten ”Sinua varmaan sattui?”. Harvoin kuitenkaan johdattelevatkaan kysymykset ovat näin suoria. Johdatteleva vaihtoehtokysymys saattaa olla esimerkiksi ”Oliko se Matti vai Liisa?” ja jätetään joku olennainen vaihtoehto kokonaan mainitsematta. Johdattelu voi olla hyvinkin monimuotoista, mutta ymmärrettävästi se vaikuttaa luotettavuuteen heikentävästi. Yksittäinen johdattelu ei välttämättä kaada haastattelun luotettavuutta. Asiaan vaikuttaa enemmän kokonaisuus sekä se, missä vai-

heessa haastattelua kyseinen johdattelu esitetään tai missä mittasuhteissa mitään kysymystyyppiä esiintyy. Yleistä on, että haastattelu alkaa avoimilla kysymyksillä ja lapsi kertoo itse epäilystä tapahtumasta ja tämän jälkeen tarkennetaan jotain asiaa tarkentavilla kysymyksillä, jonka jälkeen taas palataan avoimiin kysymyksiin. Jos käsiteltäviä epäilyjä tapahtumia on monta, tulee jokainen tapahtuma käsitellä erikseen ja aloittaa aina avoimilla kysymyksillä. Haastattelurunko tulee käydä jokaisen tapahtuman osalta erikseen läpi.

Se, että lasta kuullaan useamman kerran, sillä on tutkimusnäyttöä puolesta ja vastaan. Lapsi ei ole välttämättä valmis kertomaan tapahtumasta. Haastattelu saattaa tulla myös yllättäen lapselle, eikä hän välttämättä hahmota, mistä on kyse. Erityisesti tällaisissa tapauksissa toinen haastattelukerta voi rentouttaa lasta lisää ja näin voidaan saada tärkeitä yksityiskohtia. Uudelleen haastattelulla on kuitenkin myös riskinsä erityisesti silloin, jos haastatteluteknikka ei ole hyvä. Tällöin riskinä on, että vahvistetaan jotain huonoa, johdatellaan tai painostetaan lasta. Jos haastatteluita on todella monta, voi se vaikuttaa luotettavuuteen heikentävästi. Haastattelu saattaa muodostua lapselle painostavaksi, jolloin lapsi saattaa kokea, että nyt on pakko keksiä vielä jotain. Lisäksi avoimia kysymyksiä on vaikea keksiä moneksi haastatteluksi. Tapauksissa, joissa lapsella on taipumusta satuiluun, useampi haastattelu voi laajentaa epäilyjä siitä, mitä todellisuudessa on tapahtunut.

Usein puhutaan, että toinen haastattelu on välttämätön, jos lapsi on ujo ja ensimmäinen haastattelu on mennyt tutustuessa. Kuitenkaan tätä enempää haastatteluita ei mielellään tulisi olla, koska tällöin taas muut riskit kasvavat. Haastattelumäärää tulisi tarkastella ja punnita myös eettisestä näkökulmasta. Tapauksessa, jossa lapsi on kokenut vuosien ajan kaltoinkohtelua ja tekoja saattaa olla valtava määrä, tulisi miettiä sitä, mitä syytteen kannalta olennaista pitäisi lapselta saada irti haastattelulla. Haastatteluiden määrää pohdittaessa tulee huomioon ottaa myös psyykinen vointi, mahdolliset keskittymiseen ja jaksamiseen vaikuttavat seikat kuten ADHD tai autismi. Tilanteesta ei myöskään voida tehdä epäinhimillistä siten, että on vain yksi älyttömän pitkä haastattelu. Vaikka lapsi olisi vanhempi ja jaksaisi hyvin kertoa, tulee haastattelun pituuteen kiinnittää huomiota. Lisäksi tulee huomioida, kuinka pitkälle aikavälille haastattelut ajoittuvat. Joskus lisäkysymysten esittämisen vuoksi lapsi saattaa joutua uudestaan haastatteluun hyvin pitkänkin ajan jälkeen, mikä voi olla niin hoitoprosessin, kuin muistikuvienkin kannalta haasteellista. Lapsen haastattelemisen tulee huomioida myös muiden kuulustelu- ja tutkintatoimenpiteiden aikatauluttamisessa. Haastattelut eivät voi kestää loputtomiin, koska lapsen täytyy saada hoitoa traumaattiseen kokemukseensa tutkinnan päätyttyä. Jos haastatteluita on useampia, monesti ne pyritään saamaan peräkkäisille päiville, jotta ne olisivat mahdollisimman pian lapselta ohi ja, että sosiaalityö pääsisi käsittelemään asiaa mahdollisimman pian sekä poliisi kuulemaan epäiltyjä. Aikatauluttamiseen saattaa vaikuttaa myös vuoroviikkovanhemmuus.

Joissain tapauksissa toisen haastattelun tarve huomataan vasta haastattelun jälkeen. Tällöin järjestelyiden kanssa saattaa mennä pidempään. Joskus myös poliisin tulee välillä kuulla esimerkiksi toista sisarusta tai epäiltyä tai selvittää muita tapaukseen liittyviä asioita, jolloin toinen haastattelu on vasta myöhemmin. Aikatauluun saattaa vaikuttaa myös koulujen loma-ajat, pandemia tai muu vastaava, jolloin eri viranomaisten kesken tehtävää suunnittelua tarvitaan enemmän.

Suosittelusten mukaan lasta kuullaan useimmiten 1–2 kertaa. Kaikkia lapsia ei välttämättä pystytä haastattelemaan ollenkaan tai haastattelu joudutaan ajoittamaan myöhemmäksi lapsen voinnista johtuen. Tämä toki riippuu paljon epäilystä tapahtumasta sekä lapsesta. Asiaan vaikuttaa muun muassa lapsen ikä, kuinka kauan hän jaksaa keskittyä, psyykinen vointi ja kuinka pitkään epäilty tapahtuma on jatkunut. Alle kouluikäisille puolen tunnin keskittyminen on jo hyvin pitkä aika. Haastattelun alussa käytäviin sääntöihin ja harjoitushaastatteluun menee jo noin 20 minuuttia, joten epäillyn asian käsittelyyn ei jää kovinkaan paljoa aikaa. Jos tutkittavana on yhtään enemmän kuin yksittäinen teko tai lyönti, niin puoli tuntia tuskin riittää. Jos kyseessä on pidempiaikainen epäily, paljon eri tekemuotoja tai jos lapsen ja haastattelijan kestää kauemmin saada kontakti sekä luottamus toisiinsa, silloin lapselle tulee suoda enemmän mahdollisuuksia kertoa tapahtumista. Tutkimuksistakin tiedetään, ettei kaikki tule kerralla mieleen. Usein lapsi on toiseen haastatteluun mennessä ehtinyt miettimään asiaa ja hänelle on saattanut tulla uutta mieleen ”Ai niin, tätä minä en ker-tonutkaan”.

Silloin kun haastattelu toteutetaan yllätyksellisesti esimerkiksi päiväkodissa, jotta lapseen ei päästä vaikuttamaan, silloin haastattelu tulisi saada yhdellä kertaa suoritetuksi. Vaikuttamista on mahdollista vähentää myös siten, että esimerkiksi sosiaalityöntekijä tai perhetyöntekijä tuokin lapsen haastatteluun, eikä vanhempi. Juuri yllätyshaastattelut ovat yksi syy siihen, että nykyään entistä useammin on vain yksi haastattelu. Yllätysmahdollisuus saadaan vain kerran.

4. Miten vanhempien läsnäolo haastattelutilanteessa vaikuttaa lapsen kertomaan tapahtumista?

Harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta vanhemmat eivät ole haastattelutilanteessa mukana. Syy miksi he eivät ole mukana liittyy juuri siihen, miten se voisi vaikuttaa lapsen kertomaan negatiivisesti. Mutta suurin syy, miksi vanhempia ei lähtökohtaisesti oteta haastatteluun, on riski siitä, että vanhempi tahattomasti vahvistaisi jotain. Riski on suuri erityisesti silloin, jos epäily rikoksesta on syntynyt vanhemmalle. Vanhempi saattaa esimerkiksi eleillään viestiä, mitä olisi syytä kertoa. Riskinä on myös se, että vanhempi suoranaisesti puuttuu haastatteluun, jos häntä ei ole ohjeistettu kunnolla.

Toisinaan pienten lasten kanssa saattaa käydä niin, ettei lapsi pysty irtaantumaan vanhemmasta aulassa eikä vielä haastatteluhuoneen ovellakaan. Tällöin lapsi saattaa istua vanhemman sylissä,

jolloin helposti lapsen ja vanhemman välillä tapahtuu kuiskimista. Tilanne on hankala, vaikka vanhempi ehkä tarkoittaisikin hyvää ja yrittäisi rohkaista lasta. Myös niitä tapauksia on, joissa lapsi kokee, ettei voi jättää vanhempaa yksin odotustilaan, koska vanhempi on niin jännittynyt ja lapsi haluaa jäädä vanhemman tueksi. Toisinaan vanhemmalle joudutaan melko selkeäsanaisesti sanomaan, että ”Nyt äiti/isä voi lähteä, me pärjätään kyllä”. Toisaalta tilanteeseen voi vaikuttaa tilanteen hämmentävyys, kun ei oikein tiedetä, miten tilanteessa kuuluisi toimia.

Omanlaisenaan riskinä voidaan pitää sitäkin, että vanhemman läsnäolosta johtuen lapsi ei uskalla tai kehtaa puhua. Vanhemman ei välttämättä tarvitse edes sanoa mitään, pelkkä läsnäolo saattaa riittää siihen, kokeeko lapsi, että on lupa puhua tai minkälaisista asioista voi vanhemman läsnä ollessa ylipäättään puhua. Etenkin jos kyseessä on seksuaalisen hyväksikäytön epäily, voi asioista olla todella vaikeaa puhua oman vanhemman kuullen. Nykyään lapsille kerrotaan heti haastattelun alussa, että haastattelu tallennetaan ja vanhemmilla on oikeus halutessaan nähdä tallenteet. Silti nolonakin pidetyn asian kertominen on helpompaa, kun vanhempi ei ole ainakaan reaaliajassa paikalla kuuntelemassa. Vaikka lapsi tietää, että vanhempi tulee näkemään tallenteen, niin on aivan eri asia, jos vanhempi reaaliajassa kuulee sen, mitä lapsella on sanottavaa.

Lapsi ja nuori voi kokea häpeää tapahtuneista, erityisesti jos kyseessä on perheen sisäinen epäily. Tämä voi osaltaan vaikuttaa siihen, haluaako lapsi puhua tapahtumista. Lapsi saattaa pohtia, miten vanhempi reagoi sekä mitä vanhempi ajattelee, varsinkin jos kertoma liittyy juuri siihen vanhempaan, joka olisi seuraamassa haastattelua. Vaikka vanhemmalla on teoriassa oikeus seurata haastattelua reaaliajassa esimerkiksi viereisestä huoneesta, niin käytännössä on todella harvinaista, että näin toimittaisiin.

Monesti toivottavaa olisi, että lapsen saattaisi haastatteluun joku muu kuin oma vanhempi. Henkilö, joka ei ole emotionaalisesti kiinni epäilyssä asiassa tai reagoi niin vahvasti. Tilanteita pyritään ennakoimaan myös jo suunnittelussa. Jos tiedossa on, että vanhempi on hyvin herkillä tapahtuneista ja hänellä on oma vahva ajatus epäilystä tapahtumasta, niin silloin pyritään, että lapsen saattaja olisi joku muu kuin vanhempi. Mutta toki yllätyksiä ja yllättäviä tilanteita tulee, eikä kaikkea voida ennakoita, koska yleensä kyse on henkilöistä, jotka tavataan ensimmäistä kertaa.

Tilanteet, joissa vanhempi on ollut mukana lapsen haastattelussa, ovat erittäin harvinaisia ja ovat olleet vahvasti harkittuja. Tällöin on esimerkiksi saatettu katsoa, että epäily on ollut niin vakava ja lapsi ei ole muuten pystynyt jäämään haastattelutilanteeseen. Näissä tilanteissa on tehty päätös, että otetaan vanhempi tai joku muu saattaja haastatteluun mukaan. Teineihin vanhempien läsnäolo ei kokemusten mukaan ole vaikuttanut, koska vanhemmat ovat olleet läsnä teinien omasta toiveesta. Kyseessä on saattanut olla esimerkiksi joku perheen ulkopuolinen epäily ja teini on halun-

nut vanhemman tukihenkilökseen. Pienten lasten kohdalla vaikutusta luotettavuuteen on mahdollonta sanoa, koska ei tiedetä, miten lapsi olisi kertonut tapahtumasta ilman, että vanhempi olisi ollut paikalla. Vanhemman läsnäolo haastattelussa on riskin ottamista. Pohdittavaksi jää, missä kohtaa se on perusteltua. Paljon asiaan vaikuttaa se, miten vanhempi käyttäytyy tilanteessa. Vaikka vanhempia kuinka ohjeistettaisiin, niin osa heistä ei siltikään ymmärrä heille asetettuja rajoja ja heidät on pakko poistaa tilanteesta.

"Parhaimmillaanhan vanhempien läsnäolo haastattelussa tukee ja, että me saadaan se haastattelu tehtyä. Ne on niitä tilanteita, missä me sitten otetaan se riski." (Haastattelut.)

5. Millaista koulutusta ja (palautetta) työnohjausta haastatteliija tarvitsee, jotta hän suorituksellisesti haastattelusta mahdollisimman hyvin? Eli mitä hänen tulee tietää sekä osata? Käydäänkö esimerkiksi haastattelunauhoitteita läpi oppimismielessä?

Jos puhutaan psykologeista ja poliiseista, niin molempien on tarkoitus ja hyvä käydä vuoden kestävä työnohjausta sisältävä lapsirikostutkinnan erityiskoulutus Poliisiammattikorkeakoululla. Koulutuksella päästään kiinni siihen, miten lapsirikostutkintatyötä tehdään. Työnohjaukseen tuodaan oikeita haastattelutallenteita. Pienryhmissä niitä käydään läpi, arvioidaan ja niistä keskustellaan. Myös (oikeuspsykologian) yksiköissä etenkin perehtymisaikana uuden psykologin kohdalla haastattelutallenteita käydään läpi. Uusi psykologi katsoo "vanhojen" tekemiä tallenteita ja voi pohtia, mikä niissä on ollut hyvää ja mikä taas huonoa. Työparin kanssa olisi hyvä ehtiä keskustelemaan haastatteluiden jälkeen siitä, miten haastattelu meni. Psykologeilla on työpari, joka lähes poikkeuksetta katsoo reaaliajassa haastattelua. Työparilta saa välittömän arvioinnin ja palautteen haastattelun jälkeen, tätä pidetään erittäin tärkeänä. Vuoden kestävän koulutuksen lisäksi on tärkeää, että myös poliisit saavat jatkossa työnohjausta.

Vaikka suositus on, että lapsirikostutkintaa tehtäisiin työparina mahdollisuuksien mukaan, niin aika paljon työtä tehdään myös yksin. Tämä toki riippuu laitoksesta ja käytössä olevista resursseista. Poliisissa saattaa tilanne olla sellainen, että vaikka laitoksella olisi kokeneita ja koulutettuja lapsirikostutkijoita ja he tekisivät töitä työparina, niin työpaineesta johtuen he eivät kuitenkaan ehdi purkamaan kuulusteluita, ainakaan heti. Suotavaa totta kai olisi, että ehdittäisiin ja saataisiin työnohjausta. Pienemmissä laitoksissa, joissa yksi henkilö tekee käytännössä lähes kaikki lapsirikostutut yksin, niin laitoksen sisältä saatavaa työnohjausta ei ymmärrettävästi juurikaan ole. Näissä tapauksissa on kuitenkin mahdollista pyytää oikeuspsykologisista yksiköistä psykologia työpariksi tai apua esimerkiksi haastattelurungon laadintaan. Suuremmissa laitoksissa on enemmän työparityöskentelyä, jolloin myös työnohjausta tulee enemmän laitoksen sisältä. Jotta kuulustelutaito pysyy yllä ja, että sitä osaa soveltaa erityyppisiin tilanteisiin, vaatii se työnohjausta joko kokeneemmalta tai koke-

mattomammalta, pääasia, että sitä saa. Erityisesti haastattelut ja kuulustelut, joissa lapsi ei ole ker-
tonut mitään, olisi tärkeää purkaa toisen kollegan kanssa, etsiä ja pohtia mahdollisia syitä omassa
toiminnassaan, miksi lapsi ei ehkä ole ollut halukas puhumaan. Joissain tapauksissa kokenut kuu-
lustelija saattaa olla jumiutunut omiin rutiineihinsa. Tällöin henkilö, joka on juuri käynyt koulutuksen
ja katsoo asioita hieman raikkaammilla ajatuksilla, saattaa tuoda todella hyviä kommentteja ja uutta
näkökulmaa kokeneemman kuulustelijan työhön. Ala kehittyä jatkuvasti, sen takia kaikenlainen
työnohjaus on todella tärkeää. Ajatusten vaihto myös toisten laitosten ja yksiköiden kanssa on tär-
keää, ettei jumiuduta samoihin vanhoihin toimintatapoihin.

Ihannetilanteessa vuoden mittaisen lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen jälkeen tulisi taitoja yllä-
pitää työnohjauksella. On tärkeää saada systemaattista palautetta kokeneemmalta kollegalta,
myös täysin ulkopuolisen työnohjaajan toimesta saatu työnohjaus olisi tärkeää. Lisäksi olisi hyvä
katsoa läpi omia haastattelutallenteita. Työnohjauksessa tulisi esimerkiksi käydä läpi teemoja, jotka
koetaan haastaviksi ja käydä erityistapauksia läpi, jotka on koettu erityisen vaikeiksi. Tutkimukset
osoittavat, ettei haastattelulaatu pysy yllä pelkällä alkukoulutuksella, vaikka se olisi kuinka laadu-
kas. Koulutuksen vaikutteet heikkenevät ajan kanssa merkittävästi, eivätkä tulokset ole välttämättä
pitkäkestoisia. Monesti henkilöllä itsellään voi olla käsitys, että haastattelee paremmin tai avoimem-
milla kysymyksillä, kuin todellisuudessa. Myös tästä syystä olisi tärkeää saada kommentteja muilta.
Alkukoulutuksissa opitaan hyvin haastattelun perustiedot ja mihin haastattelurunko perustuu, miten
sitä käytetään ja miksei tietynlaisia asioita voi kysyä lapselta ja niin edelleen. Yhtenä suurimmista
ongelmista voidaan pitää sitä, ettei jatkokoulutusta ole. Monellakaan ei myöskään ole systemaat-
tista työnohjausta. Oikeuspsykologisissa yksiköissä työnohjausta on, mutta resursseista johtuen
poliisissa työnohjaus jää valitettavan vähälle.

Hyvänä työtapana omien haastattelutallenteiden katsomisen lisäksi nostettiin se, että kun haastat-
telu on ohi ja muut viranomaiset ovat lähteneet, niin kysytään työparilta, miten haastattelu meni,
mitä olisi voitu tehdä paremmin ja niin edelleen. Myös kollegoille annettua palautetta pidettiin tär-
keänä, vaikka he eivät sitä itse kysyisikään. Tietynlaisena riskinä pidettiin sitä, että toisinaan työpari
erityisesti poliisissa, voi olla vuosia sama. Jos näissä tapauksissa ei saada työnohjausta työparin
lisäksi keneltäkään muulta, voi työskentelytavat helposti jumiutua, eikä toimintatapoja arvioida kriit-
tisesti. Hedelmällistä olisi haastattelutaidonkin ylläpitämiseksi vaihtaa työparia silloin tällöin, ainakin
hetkellisesti.

*”Kokemuksella on totta kai merkitystä ja varsinkin kun puhutaan asiantuntijuudesta, että kun se
kokemus kasvaa tietylle tasolle. Mutta tiedämme myös sen, että siinä on omat riskinsä. Mitä ko-
keneempi olet, sen herkemmin saatat vinoutua joihinkin tietynlaisiin toimintatapoihin vain, koska
olet aina ennenkin tehnyt niin. Sitten on myös tämä ilmiö, että tuorein silmin saattaa joskus
nähdä jonkun asian paremminkin.”* (Haastattelut.)

Haastateltavat painottivat sitä, että poliisit voivat pyytää oikeuspsykologian yksiköiltä, että psykologi käy esimerkiksi kuulustelutallenteet sekä litterointia läpi ja antaa niistä palautetta. Yksiköt antaisivat mielellään enemmänkin konsultoivaa sekä työnohjauksellista apua poliiseille. Kysyin haastateltavilta myös siitä, kokevatko he, että yhteistyö heidän ja poliisin välillä toimii matalalla kynnyksellä. Haastateltavat toivat esille sen, että kokeneemmat poliisit, jotka ovat tottuneet tekemään yhteistyötä, pyytävät matalammalla kynnyksellä virka-apua sekä konsultaatiota. Esiin nousi myös se, että matalammallakin kynnyksellä saa mielellään pyytää virka-apua ja konsultaatiota tutkittaviin tapauksiin. Haastateltavat muistuttivat myös heidän konsultaationumerostaan, johon poliisit voivat soittaa arkipäivisin. Numeroon voi soittaa myös ilman, että tekee varsinaista virka-apupyyntöä, myöskään lapsen nimeä tai muita tietoja ei tarvitse kertoa.

4.2 Psykologien terveiset lapsirikostutkinnasta kiinnostuneille

Ennen haastatteluita kukin haastateltava vastasi kolmeen taustakysymykseen sähköpostitse. Yhtenä kysymyksenä pyysin haastateltavia kertomaan terveisensä lapsirikostutkinnasta kiinnostuneille poliiseille. Vastaukset olivat hyvin kannustavia. Tässä tiivistettynä ja yhteen nivottuna muutama nosto vastauksista, jotka haluan erityisesti tuoda esille:

Aito kiinnostus alaa kohtaan luo mielestäni jo olennaisimman pohjan alalle, jolla pääsee todella pitkälle. Hyvä lapsirikostutkija on mielestäni kiinnostunut siitä, mitä erityisyyttä lapsirikostutkintaan liittyy ja on halukas oppimaan ja kehittymään. Hyvä lapsirikostutkija oppii ajattelemaan tutkintaa myös lapsen ja perheen näkökulmasta ja punnitsemaan laajamittaisemmin kunkin osallisen etua ja osaa huomioida lapsen osana prosessia eikä prosessin ns. kohteena.

Lapsirikostutkintaan suuntautuminen vaatii halua monialaiseen yhteistyöhön ja joustoon lapsen tilanteen mukaan, mutta on hyvin antoisaa ja antaa mahdollisuuksia vaikuttaa lasten ja perheiden tilanteisiin. Hyvä lapsirikostutkija on avoin monialaiselle yhteistyölle ja ymmärtää, että usein yhdessä tekeminen ja toimiva vuorovaikutus on rikkaus. Esimerkiksi oikeuspsykologian yksiköistä on mahdollista saada ohjausta työhön sekä tukea ja palautetta useissa tilanteissa ja sitä kannattaa rohkeasti uskaltaa pyytää.

Kehittyäkseen tarvitsee palautetta, eli pyydä vähintään joskus toinen kollega seuraamaan tekemiäsi lasten kuulemisia tai katsomaan niitä tallenteelta. Jos olet epävarma esim. siitä, miten kuulemisessa kannattaisi lähteä liikkeelle, voit konsultoida oikeuspsykologian yksikköä ihan vain siitäkin asiasta, työhömmme kuuluu auttaa myös tällaisissa tilanteissa matalalla kynnyksellä.

Poliisikuuleminen on aina lapselle erikoinen tilanne, informoi lasta tilanteesta ja jatkosta niin paljon kuin mahdollista tai sovi informoinnista lapsen edunvalvojan, sosiaalityöntekijän ja vanhempien kesken.

Aiheet voivat olla joillekin ja erityisesti joillain tutkinta-aloilla erityisen raskaita (esim. CSAM). En voi lisäksi liiaksi painottaa omaa jaksamista tällä kentällä, joka on varmasti erityisesti lapsirikostutkijoille keskeistä. Nämä jutut aiheuttavat muutenkin tietynlaista ahdistusta ja epävarmuutta ja sitä on tärkeä oppia tunnistamaan, sietämään ja työstämään ja puhumaan siitä! Kannattaa pohdita omia motiiveja tehdä tätä työtä, ne tulevat vastaan työssä kuitenkin ja on hyvä, jos siihen liittyy muutakin kuin halua auttaa tai "pelastaa" lapsia, koska silloin jaksaa paremmin.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Lasten haastatteluiden luotettavuuden arviointi on hyvin moninainen tehtävä. Arviointia tehtäessä ei ole väliä, onko kyseessä psykologin suorittama oikeuspsykologinen haastattelu vai poliisin jo suorittama lapsen tai nuoren kuulustelu. Lapsen kuulemisen luotettavuutta arvioitaessa esille nousevat äkkiseltään kysymystyypit ja johdattelu. Arviointi lähtee toisinaan liikkeelle jo hälytyskeskuspuhelutallenteesta sekä mahdollisesta ensipartion laatimasta nauhoitteesta lapsen puhuttamisesta. Huomiota tulee kiinnittää myös siihen, onko kuuleminen suoritettu kriteerien mukaisesti, onko laadittu hypoteeseja/tutkintalinjoja, eli löytyykö epäilylle vaihtoehtoisia selityksiä. Myös kuulustelun laadulla on suuri merkitys. Arviointiin vaikuttaa lapsen kertoma suhteessa kaikkeen muuhun, kuten mahdollisiin todisteisiin tai rikoksesta epäillyn sekä muiden kertomaan. Yhtenä tärkeimpänä asiana arvioinnissa voidaan pitää sitä, miten lapselta kertomaa tulee, onko se avointa kuvausta tapahtuneista, miten häneltä tarkennetaan tapahtumia, esiintyykö haastattelussa suoraan johdattelevia kysymyksiä, oletuksia, ehdotuksia, äänenpainoa tai onko haastattelussa painostava tunnelma.

Jotta ymmärtäisimme, miten lasten haastatteluiden luotettavuutta arvioidaan, on tärkeää myös tiedostaa, mitkä asiat vaikuttavat lapsen kertoman luotettavuuteen. Lapsen kertoman luotettavuuteen vaikuttaa muun muassa haastattelijan toiminta, miten haastattelu on toteutettu, miten epäily mahdollisesta rikoksesta on syntynyt ja millaisia asioita lapseen, hänen piirteisiinsä sekä perheeseensä liittyy. Myös lapsen ikä, kehitystaso, kyky muistaa, tapahtumista kulunut aika sekä se, miten asiasta on keskusteltu lapsen kuullen vaikuttaa lapsen kertoman luotettavuuteen. Luotettavuuteen on mahdollista vaikuttaa myös siten, että lapsen haastattelu toteutetaan yllätyksellisesti esimerkiksi päiväkodissa, jolloin lapseen ei päästä vaikuttamaan. Yllätyshaastattelut ovatkin yksi syy siihen, miksi yhä useammin on vain yksi haastattelu. Yllätysmahdollisuus saadaan vain kerran. Todella moni tekijä on yhteisvaikutuksessa keskenään.

Tärkeää lapsen kertoman luotettavuutta arvioitaessa on kiinnittää huomiota kokonaisuuteen, saako lapsi asianmukaisen mahdollisuuden kertoa tapahtuneista, onko haastatteluilmapiiri ja kontakti hyvää, kuinka paljon haastattelussa esiintyy suotavia kysymystyyppejä tai esiintyykö siinä sen sijaan epäsuotavia kysymystyyppejä tai johdattelua. Avoimet kysymykset ovat kaikista luotettavimpia ja

niillä lapselta saadaan spontaani ja lapsen omasta muistista tuleva vastaus. Tarkentavilla kysymyksillä voidaan tarkentaa epäselväksi jääneitä kohtia. Vaihtoehtokysymyksiä tulisi välttää esimerkiksi siitä syystä, että lapsi saattaa vastata jotain, vaikka ei ymmärtäisikään kysymystä. Johdattelevat kysymykset tulee jättää kaikkien kuulemistilanteiden ulkopuolelle.

Joskus lapsi tarvitsee useamman kuulemiskerran, jotta on valmis puhumaan tapahtuneista ja toisinaan taas tutkittavana olevan tapauksen laajuus vaatii useamman kuulemisen. Luotettavuus voi kuitenkin kärsiä, jos kuulemisia on useampia. Myöskään avoimia kysymyksiä ei riitä moneksi kuulemiskerraksi. Useampi kuulustelu ja lapsen taipumus satuiluun voi laajentaa epäilyjä siitä, mitä todellisuudessa on tapahtunut. Kuulemiskertojen suunnittelussa tulee huomioida myös eettinen näkökulma, tärkeintä on saada selville syytteen kannalta olennaisimmat asiat.

Vaikka laki ei kiellä vanhemman läsnäoloa haastattelussa, ovat vanhemmat haastatteluissa erittäin harvoin mukana, jotta he eivät pääsisi vaikuttamaan lapsen kertomaan negatiivisesti. Vaikka vanhemmalla olisi tarkoituksenaan vain rohkaista lasta, saattaa hän tahattomasti vahvistaa jotain tai viestiä esimerkiksi eleillään. Riskinä tulee tiedostaa sekin, ettei lapsi välttämättä halua, uskalla tai kehtaa puhua asioista vanhemman läsnä ollessa. Vaikka lapselle kerrotaan, että vanhempi saa halutessaan katsoa haastattelutallenteen jälkikäteen, pidetään puhumista silti helpompana, kun vanhempi ei reaaliajassa kuule, mitä lapsi kertoo. Ne harvat tapaukset, joissa vanhempi on ollut mukana, ovat olleet vahvasti harkittuja. Kokemusten mukaan teineihin vanhempien läsnäolo ei ole vaikuttanut, koska vanhemmat ovat olleet läsnä tukihenkilönä teinien omasta toiveesta. Pienten lasten kohdalla vaikutusta luotettavuuteen ei osata arvioida, koska tiedossa ei ole, miten lapsi olisi kertonut tapahtumasta ilman vanhemman läsnäoloa. Vanhemman läsnäolo lapsen haastattelussa on riskin ottamista ja pohdittavaksi jääkin, missä kohtaa riskin ottaminen on perusteltua.

Keskustellessamme haastatteluissa koulutuksesta ja työnohjauksesta, esiin nousi vahvasti koulutuksen lisäksi ammattitaitoa ylläpitävä ja kehittävä jatkuva työnohjaus. Haastateltavat pitivät erittäin tärkeänä systemaattisen palautteen saamista kollegoiltaan sekä täysin ulkopuoliselta työnohjaajalta. Lisäksi omien haastattelutallenteiden katsomista suositeltiin. Myös ajatusten vaihtoa toisten laitosten ja yksiköiden kanssa suositeltiin, ettei jumiuduttaisi samoihin toimintatapoihin. Aina työnohjaus ei resursseista johtuen kuitenkaan ole mahdollista, varsinkaan poliisissa. Haastateltavat painottivat poliisien mahdollisuutta pyytää oikeuspsykologian yksiköiltä konsultoivaa sekä työnohjauksellista apua matalalla kynnyksellä. Alan kehittyessä kaikenlainen työnohjaus on todella tärkeää.

Haastatteluiden pohjalta voidaan todeta, ettei lasten haastattelujen luotettavuuden arviointi ole lainkaan yksiselitteistä. Ei ole olemassa selkeitä ohjeita eikä ohjekirjaa siitä, miten luotettavuutta arvioidaan. Tietynlaisella manuaalilla voitaisiin mahdollistaa entistä yhtenevämmät toimintatavat ympäri

Suomea. Jos Suomen sisällä olisi yhtenevämmät käytännöt ja ohjeet, prosessi olisi nykyistä oikeudenmukaisempi ja yhteneväisempi kaikille.

6 YHTEENVETO

Lapsirikostutkinnasta tekee usein haastavan se, että lapselle suoritettu alustava puhutus tai lapsen antama kuulustelukertomus saattavat olla ainoat todisteet koko tutkinnassa. Tästä syystä lapsen kohtaaminen ja puhuttaminen ovat tärkeä osa jokaisen poliisin ammattitaitoa. Usein ihmisillä, myös poliiseilla, on vääränlaisia käsityksiä siitä, miten luotettavuutta arvioidaan. Myös valehteluun ja sen tunnistamiseen liittyy paljon vääriä oletuksia. Poliiseilta ei odoteta laajaa oikeuspsykologista ymmärrystä, mutta tärkeää olisi omata tietämys sekä ymmärrys siitä, milloin olisi suotavaa pyytää apua oikeuspsykologian yksiköistä tai milloin heiltä kannattaisi pyytää lausunto. Vaarallista on tehdä pelkästään omia johtopäätöksiä siitä, miten asia mahdollisesti on.

Haastatteluissa pohdittiin, ettei kentällä ole aina riittävää tietämystä siitä, miten lasta tulisi puhuttaa. Yhtenä ehdotuksena esiin nostettiin *”briiffi, joku semmoinen lyhyt ohjeistus tai niin sanottu key-points, mihin voitaisiin palata sitten siellä kentällä”* (Haastattelut). Ehdotuksen innoittamana keräsin ydinkohdat lapsen alustavasta puhuttamisesta ja kuulustelemisesta sekä tietoa lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian/-psykologian yksiköiden toiminnasta yhteen tähän kappaleeseen.

Ensiption suorittama lapsen alustava puhuttaminen

- Tärkeintä on muistaa, että lasta tulee kohdella hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Muotoile kysymykset vastaamaan lapsen ikää ja kehitystasoa.
- Puhutus tulee tehdä häiriöttömässä tilassa kahden kesken. Lapselle on tärkeää luoda rauhallinen ja turvallinen ympäristö puhua tapahtuneista.
- Pyri aina videoimaan lapsen puhuttaminen, ota puhutus vähintään äänitallenteelle. Näin puhutukseen voidaan palata tutkinnan edetessä. Puhutuksen taltiointi helpottaa myös ensiption toimintaa, tällöin kirjausten ei tarvitse olla yhtä kattavat, koska monet asiat ilmenevät jo tallenteelta. Taltiointi parantaa kaikkien osapuolten oikeusturvaa.
- Joissain tapauksissa ensiption suorittama taltioitu alustava puhuttaminen on avainasemassa rikosprosessissa, eikä muita kuulemisia enää välttämättä edes tarvita.
- Riittävä tiedonkeruu välittömästi tapahtuman jälkeen on ensiarvoisen tärkeää.
- Alustavissa puhutuksissa kerätään vasta tietoa tapahtumista. Ensiption ei tarvitse selvittää koko tapahtumaketjua, tavoitteena on selvittää tapahtumat pääpiirteittäin. Usein riittää, kun pyydetään *”Kerro siitä / Kerro mitä täällä tapahtui, alusta loppuun saakka”*.
- Käytä avoimia kysymyksiä niin paljon kuin mahdollista, kuten *”Kerro, mitä tapahtui”*. Luotettavimpaan lopputulokseen kuulemisessa päästään, kun lapsi kertoo itsenäisesti tapahtuneista ja vasta tämän jälkeen häneltä kysytään tarkentavia kysymyksiä.

- Älä johdattele! Tutkimusten mukaan erityisesti lapset ovat hyvin alttiita johdattelun vaikutuksille.
- Johdattelevat kysymykset kääntyvät lasta vastaan rikosprosessin myöhemmässä vaiheessa kertomuksen todistusarvon heiketessä luotettavuutta arvioitaessa.
- Anna lapsen aina puhua, jos hän haluaa puhua tapahtumista juuri sinulle. Halu puhua saattaa olla osoitus luottamuksesta juuri sinua kohtaan. Vastaavaa tilannetta ei välttämättä enää tule.
- Suhtaudu alustavan puhutuksen laatuun vakavuudella. Siinä tehtyjä virheitä ei saada koskaan poispyyhittyä.

Poliisin suorittama lapsen kuulustelu

- Lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen saaneet poliisit kuulustelevat 7–17-vuotiaat normaalisti kehittyneet lapset ja nuoret. Alle kouluikäisen tai kehityshäiriöisen tai muutoin erityisosaamista vaativan lapsen tai nuoren oikeuspsykologinen haastattelu toteutetaan lasten ja nuorten oikeuspsykologian/-psykiatrian yksiköiden toimesta virka-apuna. Lainsäädännöllisesti molemmissa on kuitenkin kyse lapsen kuulustelemisesta.
- Lapsirikostutkintaa ohjeistetaan tekemään tiiminä tai työparityöskentelynä. Esitutkinnassa välttämätöntä on viranomaisyhteistyö sekä moniammatillisuus.
- Ensivaikutelman tärkeyttä kuulustelutilanteissa ei voida koskaan korostaa liikaa.
- Lapsen kuulustelu tallennetaan kuva- tai äänitallenteena. Tallenteiden avulla saadaan paras mahdollinen tieto siitä, mitä lapsi on kertonut. Myös kuulusteluolosuhteet ja kuulustelumenetelmät on helppo todeta jälkikäteen riidattomasti. Videointi helpottaa myös kuulustelijaa.
- Kuultaessa lasta, tulee myös ympäristöön kiinnittää huomiota. Poista tilasta materiaali, joka voi vaikuttaa lapsen kerrontaan tai viedä lapsen huomion.
- Kuulustelutilassa olevista laitteista sekä kuulemistilannetta seuraavista henkilöistä tulee kertoa lapselle heti kuulemisen alussa.
- Luo kuulusteluilmapiiri sellaiseksi, että lapsen on helppo puhua vapaasti. Lapset kertovat asioista enemmän kuulustelussa, jossa ovat kaksin kuulustelijan kanssa.
- Luo myönteinen ja turvallinen ilmapiiri. Vastaa myös kuultavan emotionaalisiin tarpeisiin. Konkreettiset eleet, kuten esimerkiksi nenäliinan tai vesilasien tarjoaminen kuultavalle ovat tärkeitä.
- Rauhoita tilanne, älä hätiköi, kestä hiljaisuutta. Anna lapselle aikaa kertoa. Näytä, että olet kiinnostunut ja haluat kuulla, mitä hänellä on sanottavana.
- Tieteellisesti on todistettu, että empaattisesti toimivat poliisit saavat yksityiskohtaisemmat sekä kattavammat kertomukset. Älä anna tunteille liikaa tilaa. Pysy neutraalina sekä vakaana.
- Suomessa lasten haastatteluissa sekä kuulusteluissa käytetään lapsen oikeuspsykologiseen haastatteluun kehitettyä NICHHD-haastattelurunkoa.
- Oikeuksien ja velvollisuuksien kertominen ja läpikäyminen siten, että lapsi ne tosiasiasa ymmärtää, on todella tärkeää myös asian näyttöarvon näkökulmasta.
- Käytä avoimia kysymyksiä niin paljon kuin mahdollista, kuten ”Kerro, mitä tapahtui”.

- Älä johdattele.
- Kuulemisen tulee perustua hypoteesiajatteluun. Lapsen kuulemisessa tulee selvittää eri hypoteeseja eli vaihtoehtoisia tapahtumakulkuja. Lapsiin kohdistuvia rikosepäilyjä tutkittaessa, tulee usein selvittää, onko rikosta ylipäätään tapahtunut. Lapsen kuulemisen lisäksi kaiken muun näytön kerääminen on todella tärkeää.
- Alle 12-vuotiaita tulisi kuulla enimmillään tunnin verran, alle kouluikäisiä noin puoli tuntia.
- Tutkimuksissa ei ole löydetty mitään tiettyjä käyttäytymispiirteitä, jotka paljastaisivat valehtelun. Toisinaan lapsi ei itsekään tiedosta, ettei hänen kertomansa ole totta. Avainasemassa valehtelun tunnistamisessa on se, että kuultavan kertomusta verrataan tutkinnassa selvitettyyn muuhun näyttöön.
- Yleisellä elämäkokemuksella, kuulustelutaidon ylläpitämisellä, jatkuvalla koulutuksella, työnohjauksella sekä itsensä kehittämisellä on suuri merkitys oman ammattitaidon kehityksessä.

Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian/-psykologian yksiköt

- Poliisin yksi tärkeimmistä yhteistyökumppaneista on lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian/-psykologian yksiköt ympäri Suomea.
- Yksiköiden tehtävänä on tuottaa virka-apuna puolueetonta tietoa rikosepäilyihin liittyen, jotta kaikkien rikoksen osapuolten oikeusturva toteutuisi mahdollisimman hyvin esitutkinnassa. Työnkuvaan kuuluu erityisesti lapsille suoritettavat oikeuspsykologiset haastattelut.
- Oikeuspsykologiset haastattelut liittyvät aina poliisin esitutkintaan. Poliisi seuraa oikeuspsykologista haastattelua aina reaaliajassa.
- Oikeuspsykologiset haastattelut toteutetaan lähes poikkeuksetta työparityöskentelynä kahden psykologin kesken. Toisinaan työpari koostuu psykologista ja poliisista.
- Oikeuspsykologiset haastattelut videoidaan aina, myös 15–17-vuotiaiden haastattelut.
- Yksiköissä laaditaan myös lausuntoja muun muassa lapsen kertomuksen luotettavuudesta rikostutkijoiden jo suorittamista kuulusteluista sekä siitä, voidaanko lasta ylipäätään kuulustella esimerkiksi hänen kehitystasonsa vuoksi.
- Lapsen kertomuksen luotettavuutta koskevissa lausunnoissa tarkastelun kohteena ovat kuultavana olevan lapsen lisäksi toisinaan myös alustavan puhutuksen suorittaneen ensipartion poliisin toiminta sekä alustavan puhutuksen laatu. Tarkastelun kohteena ovat myös varsinaisen kuulustelun suorittanut lapsirikostutkija sekä hänen toimintansa.
- Älä arastele pyytää apua. Oikeuspsykologiset yksiköt antavat mielellään konsultoivaa sekä työnohjauksellista apua poliiseille, se kuuluu heidän työnkuvaansa.

LÄHTEET

- Armila, N. 2021: Poliisien käyttämät kuulustelumenetelmät Suomessa. Poliisiammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Saatavilla: <https://www.theseus.fi/handle/10024/493546>
- Barnahus-hanke, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2022. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/barnahus-hanke>.
- Bond, C.F. & DePaulo, D.M. 2006: Accuracy of Deception Judgments. *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 214–234.
- Broberg, A. & Almqvist, K. & Tjus, T. 2005. *Kliininen lapsipsykologia*. Helsinki, Edita Publishing Oy.
- Cooper, B.S. & Herve, H. & Yuille, J.C. 2009: Evaluating truthfulness: Detecting truths and lies in forensic contexts. Teoksessa R. Bull, T. Valentine & T. Williamson (toim.), *Handbook of Psychology of Investigative Interviewing*, 301–328. Chichester: Wiley.
- DePaulo, B.M. & Kashy, D.A. & Kirkendol, S.E. & Wyer, M.M. & Epstein, J.A. 1996: Lying in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 979–995.
- Ellonen, N. & Fagerlund, M. & Haapakangas, K. 2019: Lapsiin kohdistuneiden seksuaalirikosten ilmoitukset kasvussa, uhrikokemukset eivät. *Tieto & Trendit*, Tilastokeskus. Luettavissa: <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/lapsiin-kohdistuneiden-seksuaalirikosten-ilmoitukset-kavussa-uhrikokemukset-eivat/>.
- Ellonen, N. & Rantaeskola, S. (toim.) 2016: Lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosepäilyjen tutkinta. Poliisiammattikorkeakoulu. Oppikirja. Saatavilla: <https://www.theseus.fi/handle/10024/118228>
- Granhag, P-A. & Strömwall, L.E. 2018: The Detection of Deceit. Teoksessa R. N. Kocsis, (toim.), *Applied Criminal Psychology. A Guide to Forensic Behavioral Sciences*, 157–183. Springfield: Charles C Thomas Publisher.
- Hartwig, M. & Granhag & Strömwall, L.A. & Vrij, A. 2004: Police Officers' Lie Detection Accuracy: Interrogating Freely Versus Observing Video. *Police Quarterly*, 7(4), 429–456.
- Heikkilä, A. 2017: Eliciting reliable accounts in child sexual abuse investigations: investigative interviews in Helsinki and Uusimaa. *Helsingin yliopisto, Lääketieteellinen tiedekunta*. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201712135880>

- livonen, E. 2016: Mikä on lapsen etu? Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Luettavissa: <https://www.mll.fi/lapsemme-lehti/mika-lapsen-etu/>.
- Ilmoitettujen seksuaalirikosten määrä kasvoi tammi-maaliskuussa 2022. Tilastokeskus, 29.4.2022. Luettavissa: <https://www.stat.fi/julkaisu/ckto3z081my70b60jwyt261z>
- Inbau, F.E. & Reid, J.E. & Buckley, J.P. & Jayne, B.C. 2001: Criminal interrogation and confessions. Gaithersburg: Aspen Publishers.
- Julin, E. 2018: Lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten selvittäminen terveydenhuollossa. Helsinki, Sosiaali- ja terveysministeriö. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3986-8>
- Kannisto, I. 2022: Pirkanmaalaismiestä epäillään kymmenistä alaikäisiin kohdistuneista seksuaalirikoksista Kangasalla – Uutta tietoa poikkeuksellisen laajoista rikossarjoista. Aamulehti 26.7.2022. Luettavissa: <https://www.aamulehti.fi/rikos/art-2000008953833.html>
- Kaunisto, J. 2013: ”Kun se teki sulle niin”: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, hyväksikäyttöä koskevien oikeuspsykologisten haastatteluiden taso, kouluttautumisen vaikutukset ja osallistujien arviot koulutuksesta. Itä-Suomen yliopisto. Pro gradu -työ. Saatavilla: <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/11954>
- Kaunisto, J. & Hyyti, J. & Koskelainen, M. & Nieminen, A. 2021: Poliisityön psykologia. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere. Saatavilla: <https://www.theseus.fi/handle/10024/512586>.
- Kuoppamäki, S-M. & Kääriäinen, J. & Ellonen, N. 2011: Physical violence against children reported to the police: Discrepancies between Register-based Data and Child Victim Survey. Violence and Victims, 26: 257–268.
- Lahtinen, E. 2017: Milloin alaikäisen asianomistajan kuulustelu voidaan videoida oikeudenkäyntiä varten? Rikosuhripäivystys. RIKU-lehti 1/2017. Luettavissa: <https://www.riku.fi/rikosuhripaivystys/riku-lehti/riku-lehti-1-2017/juristi-vastaa-milloin-alaikaisen-asianomistajan-kuulustelu-voidaan-videoida-oikeudenkayntia-varten/>
- Lehtinen, M. & Rossi M. 2022: Käsikirja lapsiin kohdistuvien väkivalta- ja seksuaalirikosten tutkintaan. Poliisihallituksen julkaisu. Saatavilla: <https://poliisi.fi/seksuaalirikokset>
- Liukkonen, S. 2019: Lapsiin kohdistuva väkivalta on iso ongelma. RIKU-lehti 3/2019, 6–7. Luettavissa: <https://www.riku.fi/rikosuhripaivystys/riku-lehti/riku-lehti-3-2019/lapsiasiavaltuutettu-elina-pekka-rinen-lapsiin-kohdistuva-vakivalta-on-iso-ongelma/>.

Pesonen-Smith, A. 2022: Erityisosaamista lapsen kohdistuvan rikoksen tutkintaan. Ilkka-Pohjalainen 28.1.2022, 15.

Poliisihallituksen ohje 2019: Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnaissa. POL-2019-34669 23.12.2019. Poliisihallinnon intranet Sinetti. Sisäinen lähde. Luettavissa: <https://sinetti.poliisi.fi/valtakunnallinen/ohjeet/ohjekirjasto/Sivut/03.%20Tutkinta/Esitutkinta/Lapsi%20poliisitoiminnassa%20ja%20esitutkinnaissa.aspx>.

Poliisi: Seksuaalirikokset. Luettavissa: <https://poliisi.fi/seksuaalirikokset>. Luettu 11.2.2022.

Poliisi 2022: Uusi käsikirja lapsirikostutkintaan kokoaa hyvät käytännöt yksiin kansiin. Luettavissa: <https://poliisi.fi/-/uusi-kasikirja-lapsirikostutkintaan-kokoaa-hyvat-kaytannot-yksiin-kansiin>.

Rikos- ja pakkokeinotilasto: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, törkeä lapsenraiskaus. Tilastokeskus, 19.1.2022. Saantitapa: https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_oik_rpk_tiet/stat-fin_rpk_pxt_11cd.px/table/tableViewLayout1/

Santtila, P. & Weizmann-Henelius, G. 2008. Oikeuspsykologia. Helsinki, Edita Publishing Oy.

Slätt, A. 2021: Kevinin kuolema. Suom. Thorel, C. Atena Kustannus Oy. Alkuperäisteos: Berättelsen om Kevinfallet. Familjens egna ord om den stora rättsskandalen, 2020. Bokförlaget Forum, Ruotsi.

Strömwall, L. & Granhag, P-A. 2010: How to Detect Deception? Arresting the Beliefs of Police Officers, Prosecutors and Judges. Psychology, Crime & Law, 9(1), 19–36.

Suomen Psykologiliitto ry: Psykologi on asiantuntija-ammatti. Luettavissa: <https://www.psyli.fi/psykologin-tyo-ja-koulutus/mita-psykologi-tekee/>. Luettu 28.5.2022.

Tays Keskussairaala 2020: Lasten oikeuspsykiatrian yksikkö. Luettavissa: https://www.tays.fi/fi-FI/Toimipaikat/Tays_Keskussairaala/Hoitoyksikot/Lasten_oikeuspsykiatrian_yksikko

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2021: Rikosprosessi lapsen kohdistuneen väkivallan epäilyssä. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/ilmoitusvelvollisuus-lapsen-kohdistuvasta-vakivallasta/rikosprosessi-lapsen-kohdistuneen-vakivallan-epailyssa>.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022a: Lapsiin kohdistuva väkivalta. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/web/vakivalta/eri-ryhmat-ja-vakivalta/lapsiin-kohdistuva-vakivalta>.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022b: Tapahtumakalenteri. Luettavissa: <https://thl.fi/fi/ajankohdista/tapahtumat/tapahtumakalenteri/-/event/8922676>

Tikkala, E. 2021: Lapsirikostutkinnan erityiskoulutuksen palaute 2020. Poliisiammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Saatavilla: <https://www.theseus.fi/handle/10024/493734>

Ukkonen, A. 2021: Poliisin ja oikeuspsykologin yhteistyön kehitys lapsirikostutkinnassa Jyväskylässä. Poliisiammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö. Saatavilla: <https://www.theseus.fi/handle/10024/509610>

Väkiparta, T. 2021: Lapsi rikosprosessissa. Poliisiammattikorkeakoulun opetusmateriaali.

Vrij, A. 2002: Deception in children: a literature review and implications for children's testimony. Teoksessa H.L. Westcott, G.M. Davies, R.H.C. Bull, (toim.), Children's testimony: handbook of psychological research and forensic practice, 175-194. Chichester: Wiley.

Vrij, A. & Granhag, P-A. 2007: Interviewing to Detect Deception. Teoksessa S. Å. Christianson (toim.), Offenders' memories of violent crimes, 279–304. Leicester: Wiley.

LIITE 1

Haastateltaville etukäteen esitettävät kysymykset

Vastaukset lähetetään ennen haastatteluita sähköpostilla. Vastaukset pysyvät opinnäytetyössä anonyymeinä, eivätkä ne tule liitteisin. Vastaukset eivät ole yksilöitävissä haastateltaviin.

Taustakysymykset

1. Mikä olet koulutukseltasi?
2. Kerro lyhyesti, mitä teet työksesi? (Yhteistyö poliisin kanssa)
3. Mitä terveisiä / toiveita haluaisit antaa lapsirikostutkinnasta kiinnostuneille poliiseille?

LIITE 2

Haastattelut

Haastattelut nauhoitetaan. Vastaukset pysyvät opinnäytetyössä anonyymeinä, eivätkä ne tule liitteisiin. Vastaukset eivät ole yksilöitävissä haastateltaviin.

Tutkimuskysymykset

1. Miten (oikeuspsykologisen) haastattelun luotettavuutta arvioidaan?
2. Mitkä seikat vaikuttavat lapsen kertoman luotettavuuteen?
3. Miten luotettavuuteen vaikuttavat esimerkiksi eri kysymystyypit tai se, että lasta kuullaan useamman kerran?
4. Miten vanhempien läsnäolo haastattelutilanteessa vaikuttaa lapsen kertomaan tapahtumista?
5. Millaista koulutusta ja (palautetta) työnohjausta haastattelija tarvitsee, jotta hän suoriutuisi haastattelusta mahdollisimman hyvin? Eli mitä hänen tulee tietää sekä osata? Käydäänkö esimerkiksi haastattelunauhoitteita läpi oppimismielessä?

Lisäkysymykset

- Minkä ikäisiä lapset ovat, joita haastattelette (oikeuspsykologinen haastattelu)?
- Seuraako poliisi aina oikeuspsykologista haastattelua reaaliajassa? (Esimerkiksi peili-ikkunan takaa tai istuuko joskus vieressä jne.?)
- Tehdäänkö kaikki haastattelut työparityöskentelynä? Onko haastattelussa aina vain haastateltava lapsi ja yksi aikuinen?
- Tallennetaanko haastattelu aina kuva- tai äänitallenteena, kuten poliisin suorittama lapsen kuulustelu?
- Onko teillä ajatusta siitä, miten ja mistä epäily lapsen kertoman luotettavuudesta on saattanut herätä ja kenelle (epäily, ettei lapsi puhu totta)? Onko joku tietty kaava, mikä tässä asiassa on havaittavissa?